

Elmalılı'nın "Hak Dini Kur'ân Dili" Adlı Tefsiri'nin Mukaddimesi'nin Edisyon Kritiği

The Editorial Critique of The Introduction of Elmalılı's Commentary of The 'Hak Dini Kur'an Dili'

Necmi Atik¹

Özet

İnsanlık tarihini şekillendiren ve her biri ufukumuzda ayrı ayrı kapıların açılmasına vesile olan kitaplar, müellifleri tarafından konusuna ve içeriğine göre uzun ve yorucu çalışmalar sonucu ortaya çıkarılmaktadır. Müellif, yazdığı eserinin baş kısmı için kaleme aldığı mukaddimedede, kitabın içeriği ve hedefinin yanında, çok önemli açıklamalarda bulunarak birikimlerini de okuyucuya aktarır. Müellifin yazdığı eser, binlerce sayfadan oluşan ve İslâmî ilimler içerisinde en önemli mevkiye sahip tefsir sahasında ise, konu daha da önem kazanır. Dahası, bu eser ilk Türkçe tefsir olma özelliğiyle, Osmanlı'nın son devir ulemâsından, ilmiyle, irfânıyla, herkes tarafından takdir edilmiş Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır tarafından kaleme alınmış ise bu esere pahâ biçilemez.

Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın metrukâtında yaptığımız çalışmamızda, müellifin kendi el yazısıyla kaleme aldığı binlerce sayfadan oluşan tefsir müsveddelerini ortaya çıkardık. İlk olarak müellifin, tefsiri için yazdığı *Mukaddime*'yi tasnif edip, transkripsiyonunu yaptık. Tasnif ettiğimiz asıl nüshayı, Latinize edilmiş 1936 baskısı ve diğer tarihlerde yapılan baskılarıyla karşılaştırdığımızda maalesef hiç arzu etmediğimiz durumlarla karşılaştık. Söz konusu *Mukaddime*, asıl metinden çıkartmalar yapılarak değiştirilmiş ve eserin 1936 yılındaki tahrifâtlı baskısı günümüze kadar yapılan diğer baskılara da maalesef kaynaklık etmişti. Bu vahim durumu gözler önüne sermek ve bir an önce yapılan tahrifâtların düzeltilerek, Elmalılı'nın tefsirinin aslına uygun bir şekilde tekrar yayınlanmasına vesile olmak için ekteki makâlemizi kaleme aldık.

¹ Öğr. Gör., Uluslararası Antalya Üniversitesi Hukuk Fakültesi.

Anahtar Kelimeler: Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'ân Dili, Mukaddime

Absract

Books, that shape the history of mankind and help in broadening our horizon, are actually the end result of long and exhausting works by their authors. An author, in the preface of his/her book, along with the contents and purpose also put forward the necessary explanations about the book for its readers. The subject becomes even more important if the work written by the author is a commentary of The Holy Quran comprising of thousands of pages. This work is the first ever priceless commentary of The Holy Quran in Turkish language, written by the Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, a famous writer who was praised for his knowledge and wisdom by many religious scholars of the last period of the Ottoman empire.

In this work that is based on the legacy of Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, the commentary scrolls consisting of thousands of pages the author took in his handwriting are revealed. Firstly, a transcription is made by sorting the preface of the commentary. By comparing the original version with the Latinized 1936 edition and the editions published on later dates, unfortunately, we came up with unexpected results. The original preface of the commentary was changed and this falsified 1936 edition has been used as reference. This study intends to point out this grave situation and urges the concerned authorities to re-publish the commentary of the Elmalılı in its original form.

Key Words: Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'ân Dili, Preface

Giriş

TBMM tarafından Diyanet İşleri Riyâsetine tevdi edilerek, tefsirin yazılması anlaşmasından basımına kadar tam on iki yıl boyunca Diyanet İşleri tarafından takip edilen Elmalılı'nın tefsirinin, Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından uzun süredir neden basılmadığı konusu zihnimizi devamlı meşgul eder dururdu. Elmalılı ile yapılan anlaşma çerçevesinde üç nüsha halinde, Elmalılı'nın kardeşi Hattat Mahmud Bedreddin Yazır tarafından, rik'a, nesih, sülüs ve zaman zaman ta'lik hüsn-i hat yazısı çeşitleriyle nefis bir şekilde temize çekilen tefsirin bir nüshasının Diya-

net İşleri Başkanlığı'nda olduğu konusundaki inancımız herkes gibi gayet tabiiydi ve bu nüshanın baskısını sabırsızlıkla bekliyorduk. Diyanet İşleri Başkanlığı'nın, Elmalılı'nın tefsirini orijinal nüshasıyla tıpatıp basma kararını duyduğumuzda heyecanlanmış ve merakla beklemeye başlamıştık. Baskısı çıkar çıkmazda hemen tefsiri temin ederek bir so-lukta mukaddimesini okuduk. Çok sevinmiştik, çünkü baskısı yapılan tefsirin mukaddimesi elimizdeki yazma nüsha ile tıpatıp aynıydı. Eser hakkındaki bilgileri ihtivâ eden kapak arkası sayfayı incelediğimizde, daha önceden de bildiğimiz orijinal nüsha olan, İlmî Araştırmalar Merkezi (İLAM) Kütüphanesi'ndeki nüshanın birebir baskısı olduğunu gördük. Diyanet İşleri Başkanlığı'nda olduğuna inandığımız nüshayı araştırmaya başladık. Araştırmalarımız sonucu, maalesef Diyanet İşleri Başkanlığı'nda her nedense Osmanlıca orijinal nüshanın olmadığını, elle-rindeki nüshanın kimin ve kimler tarafından Latinceye (transkripsiyon değil) çevrildiği belli olmayan, Diyanet İşleri tarafından 1936 tarihinde baskısı yapılmış nüsha olduğunu öğrenince de çok şaşırdık. Söz konusu tefsir, konusunda Türkiye'de neredeyse herkesin başucu kitabı olan, çok rağbet edildiği için baskısı defalarca yapılan ve yapılmakta olan Elmalı-lı'nın tefsirine kaynaklık eden nüshanın orijinal nüshalar değil de, Lati-nize edilmiş 1936 baskısı olması çok büyük bir problem olarak karşı-mızda durmaktaydı.

Problemin kaynağı ve makâlemize konu olan, Elmalılı'nın, "Hak Dini Kur'an Dili" adlı tefsirine mukaddime olarak kaleme aldığı kendi el yazması orijinal nüshasının transkripsiyonudur. *Mukaddime*, 33,5 x 20,5 cm ebatlarında, nohîdî renkli birinci hamur kağıtlara, rika yazısıyla kaleme alınmıştır. Üzerleri çizilmiş kelime veya cümlelerin üst veya alt kısmına yeni kelime veya cümlelerin yazılarak zaman zaman düzeltme-lerin olduğu *Mukaddime* müellifin kendisinin de numaralandırdığı 29 sayfadan ibarettir.

Mukaddime, müellifin kendi yazdığı orijinal şekliyle tefsirine basılmamış, Elmalılı'nın rızâsı dışında ("Kur'an'ın tercümesi ve tercüme ile namazın câiz olup olmayacağı" makâlesi ve "sadece öğrenmek içindir, asla ibadet dili yapılmaz" gibi şerhlerin çıkarılarak) resmî makamlar tarafından gerekli görülen! değişiklikler yapıldıktan sonra basılmıştır.

Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın kendi el yazısı ile kaleme aldığı tefsir mukaddimesi metni, Elmalılı'nın metrukâtında yaptığımız uzun araştırmalar sonucu ortaya çıkarılmıştır. *Mukaddime*, müellifin *Hak Dîni Kur'ân Dili* tefsirinin, Matbaa-i Ebüzziyâ, İstanbul, 1936 yılı baskısı² (A diye adlandırdık), Prof. Dr. İsmail Karaçam, Yrd. Doç. Dr. Emin Işık, Yrd. Doç. Dr. Nusrettin Bolelli ve Abdullah Yücel tarafından sadeleştirilmiş ve 2011 yılında Azim Dağıtım tarafından baskısı³ (B diye adlandırdık) ve Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından İlmî Araştırmalar Merkezi (İLAM diye adlandırdık) Kütüphanesi'nde bulunan orijinal nüshanın birebir yapılan baskılarıyla karşılaştırılıp, edisyon-kritiği yapılmıştır. Müellifin kendi el yazması ve İLAM nüshasında olup da tefsirin transkripsiyon edilerek veya sadeleştirilerek yapılan baskılarından çıkartılan cümle, kelime veya ekler, altları çizili ve iri karakterli harflerle gösterilmiştir.

MUKADDİME

Fâtiha Tercemesi Yazıldıktan Sonra

İlâhî hamdini sözüme sertâc ettim. Zikrini kalbime mi'râc ettim. Kitabını kendime minhâc ettim. Ben yoktum var ettin, varlığından haberdâr ettin. Aşkınlâ gönülümü bî-karar ettin. 'Înâyetine sığındım kapına geldim. Hidâyetine sığındım lütfuna geldim. Kulluk edemedim afvına geldim. Şaşırtma beni doğruyu söylet, neşeni duyur hakikatı öğret. Sen duyurmazsan ben duyamam. **Sen göstermezsen ben göremem. Sen bildirmezsen ben bilemem.** Sen söyletmezsen ben söyleyemem. Sen istetmezsen ben isteyemem. Sen sevdirmezsen ben **sevdiremem.**⁴ Sevdirdin bize hep sevdiklerini. Yerdirdin bize hep yerdiklerini. Yâr et bize erdirdiklerini. Sevdin habibini kâinâta sevdirdin. Sevdin de hilat-ı risâleti giydirdin. Makâm-ı İbrâhim'den Makâm-ı Mahmûd'a erdirdin. Server-i asfiyâ kıldın. Hâtem-i enbiyâ kıldın. Muhammed Mustafa kıldın. Salât ve selâm, tahiyât ü ikrâm, her türlü ihtirâm ona. Onun bütün âl ü ashâb ü etbâ'ına Yâ Rab.

² Dersiamdan Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dîni Kur'ân Dili*, Diyanet İşleri Reisliği Neşriyatı, Matbaa-i Ebüzziyâ, İstanbul, 1936.

³ Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dîni Kur'ân Dili*, (Sadeleştirenler: Prof. Dr. İsmail Karaçam, Yrd. Doç. Dr. Emin Işık, Yrd. Doç. Dr. Nusrettin Bolelli, Abdullah Yücel), Azim Dağıtım, İstanbul, 2011.

⁴ B "Sevemem"

Emmâ ba'd; bu bende-i nâtuvân⁵ sâbık müderrislerinden⁶ Hâfız Elmalılı Muhammed Hamdi babası Nu'mân babası Muhammed babası Bekir⁷ babası Hasan babası Bedrüddin

غفر الله لهم و حشرهم مع النبيين و الصديقين و الشهداء و الصالحين⁸

Gördüm ki gecesi gündüzü mütâvâliyen birbiriyle döğüşüp duran şu fâni hayatın **ne zevkinde ne âlâmında** bâki kalmak için biçâre beşeriyetin ellerinde⁹ hiçbir şey yok. Gördüm ki onun yer ile gök arasında mâziden istikbâle doğru kaynaşan, çoşan, çoşup çoşup çarpışan dalgaları arasında her dem kendine doğru çağırmakta bulunan ebedî hayatın nidâ da'veti çınıyor. Herdem Hak, bana gel diye davet ediyor. İnsan kulak **kısıyor**,¹⁰ duymak istemiyor, sanki **kaçmak**¹¹ için çırpınıyor, çırpınıyor. Fakat çırpınıp çırpınıp âkibete teslim olmaktan başka ne yapıyor? Halbuki sevmediğine teslim olmakla sevdiğine teslim olmak arasında ne büyük fark vardır? Demek ki insan için Hakkı sevmek, Hakk'a hizmet etmek, âkibet cemâl-i Hakk'a ermekten büyük bir saadet¹² yoktur. Lâkin zevk-i Hakk'ı duymayan hayâline mahkûm, tahkiki bilmeyen taklide zebundur. Allah'ı bilmeyen dünyaya sarılır. Dünyayı bilmeyen hülyaya sarılır. Hülyâya sarılan hakîkate darılır. Yiğidi görmeyen ismine bayılır. Güzeli¹³ görmeyen resmine bayılır. Önünü görmeyen sonunda ayılır. Kânûnu tanımayan kânunda ayılır. Kitabı tanımayan hesapta ayılır. Kur'an'ı anlamayan da **tercemesinden ayılır**¹⁴. Bundan dolayı memleketimizde Kur'an'ı Kerîm tercemesi nâmıyla şöyle böyle¹⁵ bir takım neşriyât peydâ oldu. Öyle ki içlerinden aslından değil de yabancı¹⁶ tercü-

⁵ A ve B "Bu duyguları yaşayan bu cigay".

⁶ İLAM EK "Hâfız"

⁷ A ve B "Hacı Bekir"

⁸ "Allah onları mağfîret eylesin. Hepsini, Peygamberler, Sıddıklar, şehidler ve iyilerle beraber haşretsin. A ve B Ek غفر الله لهم و للمؤمنين "müminlerin de".

⁹ İLAM "elinde"

¹⁰ A "tıkıyor"

¹¹ B "kaçınmak"

¹² İLAM "hazz-ı saâdet"

¹³ A, B ve İLAM "dilberi"

¹⁴ A ve B "tercümesine dolanır"

¹⁵ İLAM "şöyle böyle" kelimeleri yok.

¹⁶ İLAM "yabancı" kelimesi yok.

manlardan terceme edilenler var. Bunu yapanların maksatları ne olduğunu Allah bilir. Şu kadar ki zâhir hâle nazaran en büyük sâik, hisseden bir ihtiyacı vesile edinerek bazı kitapçıların ticaret sevdâsına düşmüş olmaları görülüyor. Bu da bilerek, bilmeyerek (ليردوهم و ليلبسوا عليهم دينهم)¹⁷ **yolunda yürümek oluyordu**.¹⁸ Buna karşı Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından, Diyânet İşleri makamına bir vazife tahmil olunmuştu. Bunun üzerine bir eser-i teveccüh olarak benden bir tefsir ve terceme yazmam istendi. Ben evvel emirde i'tizâr ettim. Çünkü Kur'ân-ı Kerîm'in hiçbir lisana hakkıyla tercümesi mümkün olmadığını bilmezlerden değildim. Fakat iktizâ-i hâle binâen mümkün olduğu kadar bir tefsir yazmam ve buna hulâsâ olarak bir de meâl dercetmem için ısrar edildi. Bunu **ise** reddetmek yaraşmazdı, bilakis (و إذ اخذ الله ميثاق الذين اتوا الكتاب لتبيننه (19) ¹⁹ ²⁰ للناس و لا تكتُمونه) medlûlünce bu bir vazife idi. Kalemim kırılmış, mürekkeğim tükenmiş olduğu halde avn-i Hüdâ'ya sığınarak ve vesîle-i rahmet ve merhamet olmasını ümit ederek **evvelâ** tefsire başladım. Sonra da mefhum tarzında bir meâl yazmaya ibtidâr eyledim. Hemen Cenâb-ı Hak rızasına karîn ve hüsn-i hitâm ile tahsîn²¹ buyursun âmin.²²

Kur'ân'ın²³ tercemesinin mümkün olup olmayacağı hakkında biraz sonra Fâtiha tefsirinde²⁴ âyetlerini sayarken fâsıla bahsinde Sûre-i Bakara'da, Sûre-i Âl-i İmran'da, Hüd'da, İbrâhim'de²⁵ ve münâsebet geldikçe daha diğerlerinde îzâhât gelecek ise de burada da **ona dâir bir ifâde** ve Kur'ân'ın isimleriyle tefsir ve te'vîle müteallik bazı ta'rifât ile söze başlamak münasip görülmüştür.

¹⁷ "...onları (bunu yapanları böylelikle) helâk etsinler ve dinlerini kendilerine karıştır-sınlar" En'âm Sûresi, 6/137

¹⁸ A "Âyetinin ifâde ettiği vadiye girmek oluyordu" B "vâdisinde"

¹⁹ "Ve hani Allah, kendilerine kitap verilenlerin "Onu mutlaka insanlara açıklayacaksınız ve onu gizlemeyeceksiniz!"..." Âl-i İmran Sûresi, 2/187

²⁰ A ve B de sadece âyet-i kerîmenin لَتبيننه للناس kısmı var.

²¹ İLAM "mazhar-ı tahsîn"

²² Tefsir sûre-i Furkân'a geldikten sonra idi ki meâlin tahrîrini deruhte etmişim. Arzu ederim ki bitmeden tab'a verilmesin. **Lâkin hitama ermeden basılmasında isti'câl edildi**. (Müellif tarafından yazılan bu dipnotun altı çizili ve iri harflerle gösterdiğimiz kısmı sadece İLAM nüshasında var, diğer baskılarında yoktur.)

²³ İLAM "Kur'ân-ı Ker'im'in"

²⁴ İLAM "tefsirinde" kelimesi yok.

²⁵ A "özellikle İbrâhim'de" B "bahusus İbrâhim'de"

Terceme, bir kelâmın mânâsını diğer bir lisanda dengi bir tabir ile aynen ifâde etmektir. Terceme aslın mânâsına tamamen mutâbık olmak için sarâhatte delâlette, icmâlde tafsilde, umumda hususta, itlakta takyidde, kuvvette isâbette, hâsıl-ı hüsn-i edâda, uslûb-i beyânda, sanat ve belâgatta da asıldaki ifâdeye müsâvî olmak iktizâ eder.²⁶ Halbuki muhtelif lisanlar beyninde hutut-ı müştereke ne kadar çok olursa olsun her birini diğerinden ayıran bir çok hususiyetler de vardır. Onun için lisân-ı hususiyeti olmayıp sırf akıl ve mantıka hitap eden kuru ve fennî eserlerin kâbiliyyet-i ilmiyesi terakkî etmiş olan lisanlara hakkıyla tercümesi kâbil olduğunda söz yoksa da, hem akla, hem kalbe yahut yalnız zevke ve hissiyyâta hitap eden ve lisan nokta-i nazarından onu kıymeti ve zevk-i sanatı hâiz bulunan canlı ve bedî eserlerin tercemelerinde muvaffakiyet görüldüğü nâdirdir. Bunları tanzir etmek terceme etmekten daha kolay gelir. En basit bir misal olarak Türkçemizin şu beytini ele alalım:

Geh gözde geh gönülde handeliğin mekan tutar

*Her kande ölse kanlıyı elbette kan tutar*²⁷

Şüphe yok ki bu mazmunda buna benzer ve belki daha güzel nazîreler söylenmiştir. Lakin bu beyit aynı letâfetle acaba başka bir lisana tercüme edilebilir mi? Hatta şimdiki lehçemizle; "Her nerede olsa kanlıyı elbette kan tutar" denilse mısraın bir cinâsı ve telmihi zayıf edilmiş olmaz mı? Böyle her nerede olursa olsun kanlıyı iki kan arasında yakalayıp tutturmak hissini verecek mütecânisi üç kelimeyi mezcedip²⁸ bir mısraa derc edivermek kaç lisanda mümkün olabilir?

Meşhur Türk şâiri Fuzûlî ²⁹(ö. 1556) **bir takım**³⁰ güzel sözleri yanlış yazı ile berbâd edenlere bedduâ ederek dîvânının dîbâcesinde evvela şu Arabî kıt'ayı söylemiştir:

²⁶ A ve B EK " Yoksa tam bir terceme değil, eksik bir anlatım olmuş olur"

²⁷ *Bazen gözde, bazen gönülde okun yer tutar*

Her nerede olsa kanlıyı (kâtîli) kan tutar

²⁸ İLAM "cem' edip"

²⁹ İLAM EK "merhum"

³⁰ A, B ve İLAM "merhum"

تبت يدا كاتب لولاه ما خربت معمورة اسست بالعلم و الادب
اردى من الخمر فى افساد نسخته تستظهر العيب تغييرا من العنب

Bunun nesren meâli şöyle olur: “Elleri kurusun ol kâtibin ki o olmasa idi ilim ve edep ile te’sis edilen bir ma’mûre harap olmazdı. Nüshasını ifsâd etmekte şaraptan daha kötüdür. "عنب" demeyi³¹ tağyir yaparak ortaya "عيب" çıkarmak ister.

Görülüyor ki bu meâl harfiyyen terceme gibi görüldüğü halde aslının dengi olamıyor. Aheng-i nazmı olmadığı için aslı gibi makamına göre bir darb-ı mesel halinde îrâd olunabilmekten uzaktır. Onun için Fuzûlî bunu kendisi Türkçe’ye şu sûretle tercüme etmiş ve güzel bir yâdigâr bırakmıştır:

*Kalem olsun eli ol kâtib-i bed-tahrîrin
Ki fesâd-ı rakamı sûrumuzu şûr eyler
Gâh bir harf sükûtiyle kılar nâdiri nâr
Gâh bir nokta kusûriyle gözü kör eyler³²*

İşte bu kıta evvelki kıta mazmununun aynı değil lakin dengi bir tabir ile ifadesidir. Ve binâen aleyh edebî bir tercemedir, asıl mazmun itibariyle edebî değerine göre³³ onun yerine konabilir. Evvelkinden bıraktığı cihetleri diğer cihetiyle itmâm eylemiştir. İnebi ayb yapmakla sûri şûr, nâdiri nâr, gözü kör etmek hepsi aynı ifsâd ve tağyir mefhumunun misalleridir³⁴ ve harfiyyen değil tanzîran bir tercemedir. Ve tanzîran olduğu içindir ki denk bir terceme olabilmıştır. Ve edebi eserlerin tercemesi için bundan başka yol da yoktur. Lakin böyle edebî mâhiyette belîğ bir eser şiirden ibaret olmayıp aynı zamanda ilmî, hukûkî ve sâir bir suretle hükmü dahi hâvî bulunursa o vakit bu yolda bir terceme, terceme değil tahrîf olur. Nitekim³⁵ evvelki kıtada asıl maksut şarabı haddini beyan ile veya üzümü bozup şarap yapmanın şer’an cezâsını

³¹ İLAM “den bir tağyir”

³² Çirkin yazı yazan kâtibin eli kalem gibi kurusun
Ki yanlış yazması sûr (düğün)umuzu, şur (kavga) eyler
Bazen bir harf eksiğiyle nâdiri nâr (ateş) yapar
Bazen bir nokta kusuru ile gözü, kör eyler

³³ İLAM “kıymet-i edebiyece”

³⁴ İLAM EK “bununla beraber”

³⁵ B “Çünkü”

anlatmak olsa idi, gözü kör etmek cinayeti hiçbir zaman tercemesi olamazdı. Çünkü vesika-i hükmiye mâhiyetinde bulunan kelimelerin, kânunların, mukâvelelerin, müâhedelerin vazifeleri tayin eden emirlerin nehiyelerin çerçeveleri nasslardır. Onun için hukûkî bir mukâvele veya muahedenin hükmünde ancak resmi metni muteber olur. Tercemesi olsa olsa anlamak için bir vesîle olabilir, bir vesika-i hukukiye³⁶ teşkil etmez.

Bir de herhangi lisanda olursa olsun bir kelam vâkıadaki en basit hakikati haber verirken bile yerine göre muhtelif tarzlarda ifâde eder. Mesela Zeyd kıyâm etmiş, bu bir hâdise olmuştur. Bunu anlatmak için Arapça'da bir takım husûsiyetler vardır: Evvela kıyâma ehemmiyet vererek anlatacağı zaman "قام زيد" ³⁷der. Zeyd'e ehemmiyet vererek anlatacağı zaman "زيد قام" ³⁸der. Bir mütereddide karşı tahkik mevkiinde anlatacağı zaman "قد قام زيد" ³⁹ yahut "ان زيدا قام" ³⁹der. Bir münkire karşı anlatacağı zaman da, inkarın derecesine göre "ان زيدا قد قام" yahut "ان زيدا لقاتم" yahut "و الله ان زيدا" yahut "و الله ان زيدا لقاتم" yahut "ان زيدا لقد قام" ⁴⁰der. İlâ âhirihi.

⁴¹Şerh ve tefsir etmeksizin aynen her lisanda gösterilen kâbil olmaz. Asıl vak'a ifâde edilirse de sözün inceliği⁴² gâib olursa bundan da malum⁴³ neticeler tehaddüs edebilir. Meselâ tercemeyi okuyan hoşlanacağı bir noktada ürker, ürkeceği bir noktada hoşlanacak olur. Sulh edecek yerde ilân-ı harbe, harb edecek yerde müsâlahaya kalkışır ve o vakit Fuzûlî'nin dediği gibi sûr şûr, nâdir nâr, göz kör olur. Ve öyle mütercimlere eli kurusun denir. Halbuki Kur'an'ın pek çok ulûm ve me'ârife ve ahkâm-ı hikmete müteallık maksûd-i aslî olan me'ânîsinden mâ 'adâ birde nazımının ehemmiyet-i bedî'ası vardır.

Hem Kur'an'a Kur'an isminin verilmesi bilhassa nazmı itibariyledir. Zira kıraat olunan bizzat mânâ değil mânâyı en belîğ surette ifâde eden nazımdır. Ve bundan dolayıdır ki Kur'an Arabîdir. *إنا أنزلناه قرآنا*

³⁶ İLAM "vesika-i hükmiye"

³⁷ Kalktı Zeyd.

³⁸ Kalktı Zeyd.

³⁹ Muhakkak Zeyd kalktı.

⁴⁰ Şüphesiz, gerçekten, Vallâhi Zeyd kalkmıştır.

⁴¹ A, B ve İLAM cümle başına EK "Bu farkları"

⁴² İLAM "İlâ ekall-i nezâketi"

⁴³ İLAM "ma'kûs"

"عربيا"⁴⁴ buyurulmuştur. Şu Arapça'dır şu Türkçe'dir denilen ise elfâzdır. Çünkü mânânın bir lisana ihtisası yoktur. Mânâsı itibariyle Kur'ân,⁴⁵ Furkan, Zikr, Hüden, Nûr, Rûh gibi diğer isimler ile tesmiye edilmiştir. Ve bunlar Arabî olmakla tavsif olunmamıştır. El-Kitâb ve Kitâb-i mübîn isimleri de hem nazm hem mânâ itibariyledir. Nitekim "كتاب فصلت آياته" fazla olarak bir de yazılması buyurulmuştur. Bunda "قرآنا عربيا"⁴⁶ haysiyetine işaret olur. Bu cihetle Kur'ân'ın yazısında da bir hususiyeti gözetilegelmiştir. Sonra Kur'ân'ın bir ismi de Hüküm'dür. Bu da hem nazım hem mânâ itibariyledir, onun için Sûre-i Ra'd da⁴⁷ "حكما عربيا"⁴⁸ buyurulmuştur. Çünkü Kur'ân'dan ahkâm istinbâtında nazımın da mânâsı gibi bir ehemmiyet-i mahsûsası vardır. Bilhassa Kur'ân, Hüküm, Kitâb isimlerinde Arabî vasfı tasrih edilmesi bu üç isimde nazımın ehemmiyetini ispat eder. Kur'ân'ın Arabî olarak indirildiği mensûs olduğu için "Tenzil" isminin hem mânâ hem nazm itibariyle olduğunda şüphe kalmaz.⁴⁹ Bütün bu isimlerin içinde ise en mümtâz ism-i hâs Kur'ân ismidir. Ki kıraat ve tilâvet bunun hüküm-i hâssıdır. Kur'ân metlûvdür denilmesi de bunun içindir ve bu Arabîdir. Şüphesiz Arabî olan da nazımdır.

İşte bu Arabî nazımın diğer bir lisanda muâdilini yapmak mümkün olsa idi Kur'ân terceme edilmiş olurdu. Yalnız o terceme Arabî olmadığı için Kur'ân olmazda Kur'ân'ın tercemesi olurdu. Lâkin nazm-ı Kur'ân nasıl bir nazımdır? Herkesin bildiği harflerin seslerin en güzellerinden, yerine göre en güzel nağmelerinden, bütün Arab'ın bildiği ve dolayısıyla⁵⁰ insanların anlayabileceği kelimelerin en güzellerinden seçilerek, Allah'tan başka hiç kimsenin yapamayacağı canlı bir nesc ile dizilip dokunmuş, lafız mânânın mânâ lafzın ayinesi halinde nâmütenâhî iltimâât-i beyan ile parlatılmış: "Haydi bunun Allah'tan indirildiğinde şüpheniz varsa Allah'tan başka bütün güvendiklerinizi çağırarak ve hatta ins ve cin bir araya gelerek bunun hatta bir sûresinin mislini yapın,

⁴⁴ "Şüphesiz ki biz onu, anlayasınız diye, Arapça bir Kur'ân olarak indirâik" Yusuf Sûresi, 12/2.

⁴⁵ A ve B EK "daha ziyâde"

⁴⁶ "...Arapça bir Kur'ân olarak âyetleri açıklamış bir kitap..." Fussilet Sûresi, 41/3

⁴⁷ A,B ve İLAM "Hûd" da. (Doğru olan 47. Dipnotta görüleceği üzere Ra'd Sûresi'dir)

⁴⁸ "İşte böylece onu (Kur'ân'ı) Arapça bir hüküm olarak indirdik..." Ra'd Sûresi, 13/37

⁴⁹ A ve B EK "Zikir"de böyledir"

⁵⁰ A ve B EK "bütün"

fakat imkanı yok yapamazsınız"⁵¹ diye bütün cihana meydan okuyan gayet basit bir teklif ve gâipten katî bir ihbâr ile sâha-i şuhûda gelmiş her âyeti bir sehl-i mümteni' olan öyle i'câzkâr bir nazımdır. Ki Hiç Arapça bilmeyen bir kimseye bile okunduğu zaman tatlı ve güzel bir kelimeler olduğunu duyurur. Biraz Arapça bilen bir kimse bir âyeti işittiği zaman derhal bir mânâ anlar ve anladığını zanneder, ben de söyleyiverinceğim gibi tevehhüm eder, bir de bakar ki anlamamıştır. Çünkü nazımın her noktasından birçok mânâlar fıskırmaya başlar. Taklidine özendikçe yükselir, derinleşir,⁵² ölçüsü, mikyası bulunamaz. Âyetten âyete terkîbine geçtikçe zevk tedâuf eder. Sırr-ı hayât gibi nâmütenâhiye giden esrarının ihâtası beşerî kudretin fevkinde kalır. Eğer öyle olmasa idi bu basit teklife karşı paralar sarf ederek, silahlar çekerek, ordular toplayarak asırlardan beri Kur'an'ı kaldırmak için harp edip duran münkir beşeriyet bu zahmetleri çekecek yerde onun bir nazirini yapıvermez miydi? Fakat yapamamıştır ve yapamaz, Kur'an'ın verdiği haberleri kimse yalan çıkaramaz.

Ne kadar yüksek olursa olsun, haysiyet-i edebiyeye kazanmış herhangi bir şahsiyyetin üslûb-i ifâdesi meşk edile edile az çok taklîd ve tanzir edilmiş iken Kur'an'ın nüzulü anından beri bütün üdebâ ve bülegâ-yı Arap belâgât-ı Kur'an'ı lisanına numûne ittihaz etmiş, bu sayede Arap lisan ve edebiyâtı nokta-i nazarından yükselmiş olduğu halde nazm-ı Kur'an'ı taklîd ve tanzire yanaşabilen kimse zuhur etmemiştir. O halde kendi lisânında bile taklîd ve tanziri kâbil olamamış olan Kur'an'ın nazım ve üslubunu diğer bir lisanda taklîd ve tanzir etmek elbette mümkün olamaz. Olamayınca da aynen terceme edilemediği gibi tanzir suretiyle hiç terceme edilemez. Çünkü tanzir edilmekten başka ilmî haysiyetinden tağyir ve tahrif de edilmiş, Kur'an'dan olmayan şeyler Kur'an'a katılmış olur.

Bir de şu noktaları tasrîh etmeliyiz: Gerçi Kur'an'da manasız kelime yoktur, fakat mânâsı pek derin olan kelimeler bulunduğu gibi bir kelime etrafında birçok mânâların tezâhüm ettiği ve bazı ifadelerde hepsi de sahih olmak üzere müteaddid vechelerin ihtimalların ictimâ' ettiği

⁵¹ İsrâ Sûresi, 17/88.

⁵² İLAM "derinleşir" kelimesi yok.

yerlerde çoktur. Ki bunlar tefsir ve te'vile tevakkuf eder. Ve bazılarını doğrudan doğruya terceme mümkün olsa bile hepsini bütün vücuhuyla tercemeye sığdırmak mümkün olmaz. Bunları aynen almak veya mânâyı edebîsi fedâ edilerek te'vil ve tefsir tarzında ifade etmek lazım gelir. Ve bu cihetten Kur'an'ı anlamakta yalnız dirâyet-i lisanîye kâfi gelmez. Sahibinden rivâyete veya hâdisenin inkişâfına tevakkuf eder. Onun için bazan bir hâdiseye karşısında Kur'an'ın âyetlerinden o vakte kadar hissetmediğiniz bir mânâ anlarsınız. Ve o anda o âyet o hâdiseye için nâzil olmuş sanırsınız ki bu da garâib-i Kur'an'dandır. Terceme de bunları ihâta edilemeyeceğinden zâyî' olur. Bu cümleden olmak üzere Sûre-i Âl-i İmrân'ın baş tarafında geleceği vechile âyetlerin bir muhkemâtı bir de müteşâbihâtı vardır. Bir âyette hem muhkem hem müteşâbih cihetleri beraberinde bulunur. Müteşâbihât ise duğundan ol " وما يعلم تأويله إلا الله " ⁵³ bunda terceme tayin edilemeyeceği gibi tefsir ve te'vilde tayin edilemez. Ve binâen aleyh bunlar için bir mealde gösterilemez. Olsa olsa aynı lafızların muhafazasıyla duyulabildiği kadar müphem bir mefhumu işâret olunabilir ki bu nokta çok tehlikelidir. Onun için meâl tabirimiz bile mahzurdan sâlim denilemez.

Şimdi insaf ile düşünelim. Bu şarâit altında Kur'an'ı terceme ettim veya ederim diyenler yalan söylemiş olmalarda ne olur? Doğrusu Kur'an'ı cidden anlamak ve tedkik etmek isteyenlerin onu usûlüyle Arabî yolundan ve tefâsir-i merviyyesinden anlamaya çalışmaları zarûridir. Kur'an'ın falan tercemesinde şöyle denmiş diyerek ahkâm istinbâtına, mesele münâkaşasına kalkışmamalıdır. Bunu imanlı olanlar yapmaz. Kendini bilen ehl-i insaf da yapmaz. Kur'an'dan bahsetmek isteyenler onu hiç olmazsa harekesiz olarak yüzünden⁵⁴ okuyabilmelidir. Maa mâfih öyle kimseler görüyoruz ki Kur'an'ı⁵⁵ harekesiz okumak şöyle dursun harekesiyle bile dürüst okuyamadığı halde onun ahkâm ve me'ânisinden bahse⁵⁶ kalkışıyor. Öylelerini görüyoruz ki Kur'an'ı anlamıyorlar ve tefsirlere müfessirlerin te'villeri karışmıştır diye onları da kâle almak istemiyorlar da, eline geçirdiği tercemeleri okumakla Kur'an'ı

⁵³ "Allah'tan başka kimse onun tevilini bilmez" Al-i İmrân Sûresi, 3/7,

⁵⁴ A EK "doğru"

⁵⁵ İLAM "Kur'an'ı" kelimesi yok.

⁵⁶ A ve B "içtihadâ"

tedkik etmiş olduğunu⁵⁷ iddiâ ediyor. Düşünmüyor ki okuduğu terceme-ye âlim müfessirlerin te'vili değilse, câhil mütercimın rey ve tevili, hatası, noksanı karışmıştır. **Cühâlin⁵⁸ ileri gidenlerinden bazılarını da** duyuyoruz ki Kur'an tercemesi demekle dahi iktifâ etmiyor da "Türkçe Kur'an" demeye kadar gidiyor. **Hatta bundan dolayı mebuslardan birisi yazdığı bir manzûmede**

Türkçe Kur'an mı var be hey şaşkın

Oynamaktır bu, dîn ü imânla

demiştir. Filvâki öyledir. (Türklerin medâr-ı iftihâr olan ulemasından Fenârî merhûm ilm-i usûlden otuzüç senede telif etmiş olduğu "Fusûl-i Bedâyi" nâm eserinde şöyle tasrîh eder: "Kur'an tercemesine Kur'an demek bir küfürdür")⁵⁹ Zira: "إنا أنزلناه قرآنا عربيا" ⁶⁰ mansûstur. Düşünmeli ki Kur'an'ı tefsir etmek üzere Peygamberin⁶¹ buyurduğu hadise bile Kur'an denemez, denirse küfür olur.

Hâsılı terceme, Kur'an'dan, mütercimın anlayabildiği kadar bazı şeyleri anlatabilirse de hakkıyla anlatamaz. Anlattığı şeylerde de Kur'an hüküm ve kıymetini hâiz olamaz. Maamâfih şunu da unutmamalıdır ki Kur'an anlaşılmaz bir kitap değildir. Hatta "ولقد يسرنا القرآن للذكر فهل من مدكر" ⁶² buyurulduğu üzere mânâsını en kolay ve açık surette anlatan ve te-kellüfsüz, tasannu'suz, su gibi akan, nûr gibi parlayan bir kitâb-ı mübîndir. O kendisini bütün insanlığa duyurmak ve anlatmak için nâzil olmuş ve duyurmuştur. Ancak onun me'ânisi ihâta olunup bitirilemez. Bir mânâsı inkişâf ederken arkasından bir mânâ daha, arkasından bir mânâ daha ila âhirihi yüz gösterir. Nûrunun şuasının⁶³ içinde hafâ zuhur eder. Mümine hitap ederken kâfire bir inzâr fırlatır, kâfiri inzâr ederken mümine bir tebşir nüktesi uzatır. Avâma hitap ederken havâsı düşündürür. Alime söylerken câhile dinletir. Câhile söylerken âlime

⁵⁷ İLAM "olacağıını"

⁵⁸ İLAM "cehâleti"

⁵⁹ Bu parentez içi cümle müellifin orijinal el yazması tefsir müsveddelerinden başka bir nüshada yoktur.

⁶⁰ "Biz, muhakkak bu kitabı okuyup anlamanız için Arapça bir Kur'an olarak indirdik" Yûsuf Sûresi, 12/2.

⁶¹ İLAM EK "îrâd"

⁶² "Muhakkak biz, bu Kur'an'ı düşünüp ibret alınsın diye kolaylaştırdık. Hiç düşünen var mı?" Kamer Sûresi, 54/17.

⁶³ A ve İLAM "şa'saai vüzuhu"

dokundurur. Geçmişten bahsederken geleceği gösterir. Bu günü tasvîr ederken yarını anlatır. En sâde müşahedelerden en yüksek hakîkatlara götürür. Müminlere gaybı anlatırken kâfirleri halden bîzâr eder. Ve bütün bunları hâle, makâma, mekâna, zamâna, mevzuuya göre en uygun en ra'nâ kelimelerle ifade edilir. Meselâ taşın çatlayıp su çıkardığını anlatırken "بِنشَق" veyahut "بِنشَق" demekle iktifâ etmezde "لما يَشَقُّ" diyerek çatlayışın, akışın bütün fişkirtisini, şakirtisini, takirtisini duyurur. Böyle tabii delâletlerle müterafik olan elfâzı, hâssı, âmı, müştereki, hakîki, mecâzî, sarîhî, kinâyesi, zâhiri, nassı, müfesseri, muhkemi, hafisi, müşkili, mücmeli, müteşâbihi, ibâresi, işâreti, delâleti, iktizâsı, mutâbakatı, tazammunu, iltizâmı gibi birçok vücuh ile ayrı ayrı mânâları mantıklı çeşitiyle bir vecizeye toplayıp anlatıverir. Sonra bunları muhtelif çeşitlerden îzâh ve tafsil de eder. "كتاب أحكت آياته ثم فصلت" ⁶⁴ bunları anlayanların anlamayanlara beyân etmesini de vazife kılmıştır. Bu beyân vazifesi tebliğ ve tefsir vazifesini teşkil eder. Güzel Arapça bilenler dahi bu tefsir ihtiyacından vâreste kalamaz. Kalamadıklarından dolayı ilk evvel tefsir, Arapça bilenler için Arabî yapılmıştır. Ve bu tebliğ ve tefsir vazifesini evvela bütün usulüyle ihtiyaca göre Peygamber îzâh ⁶⁵ etmiş ve ihtilâf-ı elsüneye göre onun neşr olunmasını ⁶⁶ da ümmetine emreylemiştir.

Ve işte bu vazifenin teveccühü dolayısıyla ben de dilimin dönebildiği kadar bir tefsir ve meâl tarzında bu eseri yazmaya başladım. ⁶⁷ Meâlin mümkün olduğu kadar sâde ve veciz olmasına gayret ettim. Bununla beraber şimdiye kadar mukarrar olan edebiyatımızda kullanılan lisanımızın öz malı olmuş kelimeleri, klişe haline gelmiş bazı terkinin veya cemî'leri iktizâsına göre kullanmakta taassuba saptım. Mesela "hamd"e "hamd", "rahmet"e "rahmet", "hidâyet"e "hidâyet" dedim. "Zulmet"e "karanlık" dedimse, "nûr ve ziyâ" yerine "aydınlık" ve "ışık" demek için ısrar etmedim. "Gök" yerine "semâ" yı tercih ettiğim makâm ⁶⁸ oldu, ekseriya "gökler ve yer" dedimse, bazan da "Semâvât u Arz" demek daha hoşuma geldi. "Güneş ve ay" dedim, lakin "güneşi ve ayı" diyeme-

⁶⁴ "Bu Kur'ân, âyetlerinin hükmü bâkî kılınmış ve sonra geniş olarak açıklanmış bir kitaptır." Hüd Süresi, 11/1.

⁶⁵ A "İfâ"

⁶⁶ A ve İLAM "neşr-u ta'mimini"

⁶⁷ A ve İLAM "çalıştım"

⁶⁸ A "mevki"

diğimden "şems ve kamer"i tercih ettim. İlmi, bilgiden ziyade sevdiğim noktalar gördüm, pek mühim ve şâyi' olan ilmî ıstılâhları yenilemeye çalışmadım. İsm-i hâs gibi terkîb kullanacağım zaman hâs ismi diyemedim. Bütün halk, "Rabbülâlemîn"i tanıırken, "âlemlerin Rabbi" demekte fâideden ziyâde zarar gördüm. "Sırât-ı Müstakîm" yerine "müstakim sırat"⁶⁹ "doğru yol" dediğim zamanda sırâtın nüktesiyle istikâmetin zevkinden bir şey zâyî' olduğunu hissettim. Mevlid dinlerken "Yâ ilâhi kılma bizi dâllîn, bu duâya cümleliz deyin âmin" diye herkesin tanıdığı "dâllîn" cem'ini tefsirde şerh etmek üzere Fâtiha'nın meâlinde aynen kullanmayıp da nihayetini âmine yaraşmaz kısa bir hecâ ile kesmeyi dinimizin lehinde değil aleyhinde buldum. Çünkü dalâlete düşenler veya yanlış gidenler yahut dâl olanlar yahut şaşkınlık, sapkınlık, kendini yitirenler, yitkinler denildiği zaman bunların ukalâdan oldukları halde dalâlete düştükleri anlatılmamakla beraber dalâlete düşenlerin sonundaki medîd iniltileri de duyurulmuyor. İmtidâdlı bir sesle bitmesi lazım gelen kelâm tük-i nefis oluveriyor. Maa hâza böyle cemi'leri nâdir kullandım. Daha sonra edebiyatımızın yüksek ve cemiyetin numunelerinden olan, iktibâs, îrâd-ı mesel, mülemma' gibi güzel sanatlardan pek az olmakla beraber makamına göre tek tük istifâde etmekten de hâlî kalmadım. Hâsılı nassın asıl mânâsından mümkün mertebe uzaklaşmamak için esas Arapça ve Fârisî'den alınmış olan kelimeler kullandım. Ve fakat bunları Arab'ın ve Fars'ın isti'mâline göre değil Türkçemizin malı olarak ve bizim kullandığımız mânâ ve tarz ile kullandım. Lisânımızda mukâbili bulunmayan veya başka mânâ ifâde eden kelimeleri tefsirine müracaat edilmek üzere aynen iktibas ettim. Türkçe söylenen bir sözün şerh ve tefsire değeri olmamak lazım geleceği iddiasında bulunmadım. Gökte bir yıldız göstermek için bütün içindikileri ortaya dökmek lazım geleceği fikrinde bulunmadım.⁷⁰ Ben hâlis Anadolulu, öz Oğuz, Yazır Türk'üyüm. On beş yaşında İstanbul'a geldim. Ne Arabistan'a gittim ne Türkistan'a. Ne İran'ı gördüm ne Frenkistan'ı. Öğrendiğimi bu vatanda

⁶⁹ İLAM EK "diyemedim"

⁷⁰ A "beslemedim"

öğrendim. Yazır'ın,⁷¹ Bayındır, Eğmir, Avşar gibi bütün Oğuz kabilelerinden birisi olduğunu da Arapça'dan *Divânü Lügati't-Türk*'ten öğrendim.⁷² **Dilimi de öğrendiğim gibi konuştum.** İran'da çıkan yünden, Avrupa'da bükülen ipten, Türk destgâhında dokunan halıyı Türk malı tanıdım. Bir binanın mimarisinin Türk olmak için⁷³ kerestesinin yerli olması lazım değildir diye işittim. Afrika madenlerinden çıkmış bir altının üzerinde bir Türk sikkesi gördüğüm zaman ona Afrikalının değil bizim altınımız dedim. **Mektepte coğrafya okuduğum zamanda Arabistan'ı bizim diye belledim.** Rûhî-i Bağdâdî'nin:

Sanma ey hâce senden zer ü sîm isterler

"Yevme lâyenfeu"de "kalb-i selîm" isterler⁷⁴

sözünü duyduğum vakit bunu Türkçemizden başka bir lisanla edebiyatına kaydedemediğim gibi Türkçe'nin en güzel sözlerinden tanımakta tereddüd etmedim. **Kendimden fazla Türk olmaya özenmedim.** **"Dedi" diyecek yerde bazı eski tefsirlerde görüldüğü üzere "itti" demeye kalkışmadım.** Yerinde kurultay dedim, yerinde de ultimatom demekten çekinmedim. Yazı lisanımızda pek şâyi' olmayan bir takdim ve tehir yapıdımsa muhakkak muhâvere lisanımızda mevcut olduğu için yapmışımdır. Eğer nâdir bir isti'mâl aldım ise makamında nâdir olmasından dolayı almışımıdır. Bir zaman olur "Şu kuşa bak" deriz. Diğer bir zaman da olur "Bak şu kuşa" deriz. Sırası gelir "Bahar geldi" deriz. Bir sıra da gelir "Geldi bahar" deriz. Fakat nesir yazılarımızda ekseriya evvelkileri yazarız diye nazımda yaptığımız gibi lüzumu halinde ikinciyi ihtiyar ettiğimizden dolayı şîve-i lisana muhalif zan edilmemeli de, nüktesi aranmalıdır. "Çamlıca'nın manzarasına bayıldım" demeyip de "Bayıldım manzarasına Çamlıca'nın" dediğimiz zaman hata etmiş değil, bir nükte sarf etmiş oluruz. Bu bazı yerde belki iyi olmamıştır. Lakin âyetleri alt üst ederek karıştırmayıp ve her âyetin meâli kendi mevkiinde göstermek için zarûri olmuştur. Bazı meallerin manzum gibi rast geldiği yerler vardır ki iyi okunursa belki hoş gider. Bütün bunlardan maksat

⁷¹ A ve B "Yazır'ın Kayı, Kınık, Bayındır, Eymir, Avşar gibi büyük Oğuz kabilelerinden biri olduğunu da..."

⁷² Kaşgarlı Mahmud, *Divânü Lügati't-Türk*, (Sadeleştiren: Mehran Bahari), TDK, Ankara, 2003, Cilt I, sy. 293,302; II Cilt, sy. 269,345.

⁷³ A "bütün"

⁷⁴ *Sanma ey hoca ki senden altın ve gümüş isterler*

Hıçbir şeyin fayda sağlamadığı günde temiz gönül isterler

Kur'an'ı biraz duyurmaya çalışmaktır. Bir iki âyetin mânâsına ait bir mefhum edindikten sonra Kur'an'ı tekrar okuyan şuurlu bir kimse kelâm-ı ilâhî ile kelâm-ı beşer arasındaki farkı duymamak kâbil değildir. Ümit ederim ki yanlış bir mânâ yazmamışımdır. Fakat eksiği çoktur. Bir kelime de bir veya iki mânâyı anlatabildimse duyduğum veya duymadığımı bir takım mânâlar da anlatılmadan kalmıştır. Binâen aleyh okuyanlardan tekrar tekrar rica ederim ki Kur'an'ı bu yazdıklarım ile ölçmeye kalkmasınlar.

Tefsire gelince- Bir kere her tefsirde esas gibi olan ve Arabî kavâide tealluk eyleyen elfâza müteallik tahliller çok eksik denecek kadar azdır. Elfâzdan ziyâde mânânın tevzîh ve teşrihine çalışılmıştır. O da her âyette değil kısmendir. Dikkat edilirse âyetlerin sûrelerin münasebât ve irtibatlarını anlatmak husûsunda bir çok yerlerde bâriz bir hizmeti vardır. Esbâb-ı nuzûle, nâsîh ve mansûha, bazen mevâiza, ahlâka, akâid ve a'mâle, hakâik ve ahkâma âit izâhât bulunur. Zamanımızı alakadar eden ulûm ve fûnûna, hikemiyâta müteallik hayli bahisler tesâdüf ederler. Bilhassa bu cihetten başka tefsirlerde bulunmayacak veya pek güç anlaşılabilir bir hususiyeti olması gerektir. Diyanet İşleri Riyâseti'yle yapılan mukâvelede⁷⁵

Bu⁷⁶ tefsir Arapça muayyen bir tefsir kitabının tercümesi değildir. Lüzumuna göre bir çok tefsirlere müracaat olunmuştur. Ebussuud (ö. 982/1574)⁷⁷, Kâdi (ö. 1286)⁷⁸, Keşşâf⁷⁹, Fâhru Râzî'nin (ö. 1210) *Tefsîr-i Kebîr*'i, Cassâs Ebu Bekr Râzî'nin (ö. 370/980) *Ahkâm-ı Kur'an*'ı, Ebu Hayyân'ın (ö. 745/1344) *Bahr-ı Muhîr* nâmındaki *Tefsîr-i Kebîr*'i ile

⁷⁵ Tefsir müsveddelerinde cümle bu şekliyle yarım bırakılmış ve Diyanet İşleri'nin verdiği programa yer verilmemiştir. Müellif, mukâvelede de işaretli yetinmiş, müsveddeler temize çekilirken program eklenmiştir. Tefsirin 1936 baskısında anlaşma maddelerinden **-Gerektiğinde nâsîh ve mensûha yer verilmesi** maddesi de çıkartılanlar arasındadır ve sözkonusu madde İLAM nüshasında mevcuttur.

⁷⁶ A Cümle başına EK "İşte ben de bu esaslar üzerinde yürümeğe çalıştım. Onun için bu tefsir..."

⁷⁷ Mehmet Ebussuud Efendi'nin *İrşâdü'l-akli's-selîm ilâ mezâya'l-Kitâbi'l-Kerîm* adlı tefsiri.

⁷⁸ Abdullah ibn Ömer ibn Muhammed Nasıruddin el-Beydâvî'nin *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Tevîl* isimli tefsiri.

⁷⁹ Ebû'l-Kâsım Mahmud İbn Ömer ez-Zemahşerî el-Harezmî'nin (ö. 1144) *el-Keşşâf 'an hakâiki Gavâmizi't-tenzîl ve 'uyûni'l-ekâvil fi vücûhi't-te'vîl* isimli tefsiri.

Nehr-i Mârid namındaki *Telhîs-i*⁸⁰, Ebu Cerîr'in (ö. 310/923) *Tefsîr-i Kebîr'i*, *Tefsîr-i Nisâbü'rî*⁸¹, Âlûsî (ö. 1270/1854) *Tefsîr-i Kebîr'i*⁸², Hadisten *Kütüb-i Sitte*⁸³, *Nihâye* dâima nezdinde bulunan me'hazlardı. Bunlardan mâ adâ icâb-ı halinde İstanbul kütüphanelerinde mevcut olan birçok tefsirlere ve diğer ulûm ve fûnûn kitaplarına müracaat edilmiştir. İhtilaf naklettiğim noktaların cem'i câiz olmayacak mesâilde ise kâripleri tereddütte bırakmamak için ekseriye bir hal ve tercih ile neticelendirmeye çalışmışımdır. Meşhûrun hilafına bir mütala'a serdettiğim veya bir davâ dermiyan ettiğim⁸⁴ zaman nakil ve rivayete mütevakıf olan hususlarda me'hazımı göstermişimdir. Her zamanda doğru söz söylemeye çalıştım.⁸⁵ Ekser tefsirlerde meşhur ve şâyi' olan her mânâ ve meselede me'haz tasrîhine lüzum görmedim. İhtimal ki bazı yerlerde kendimi alamayarak⁸⁶ uzatmış isemde ya meselenin ehemmiyetine veya fâidesi umumi olsun diye sırf ilmî istulâhât ile iktifâ etmeyip sözün nerelere kadar mütehammil olduğunu anlatmak için bir numûne vermek maksadından veya tenkîh için zaman bulamamaktan neşet etmiştir. Yoksa birçok cihetler muhtasar geçilmiştir. İnşâallah hitamı müyesser olurda tekrar bir daha ilgilenilirse⁸⁷ belki biraz daha tekemmül eder. Her halde matlup rızâ-i Hak'tır. Burada kelâm-i ilâhî ile vahye dâir de bir mükadime yazmak isterdim. Fakat Kur'ân'ın ve tefsirin içinde muhtelif yerlerde bunlara dâir beyânât geleceği için onunla iktifâ ettim.

Kur'ân: Allahu Teâlâ tarafından resul-i kibriyâsı Peygamberimiz Muhammed Mustafa (s.a.v.) Efendimiz Hazretlerine Arabî olarak indirilip bize naklolunan kitab-ı mübînin ismidir. Asıl lügatte Kur'ân, gufrân vezninde kıraat mânâsına masdar idi. Bu kitab-ı münzelin ahkâmı ve evsâf-ı mümeyyizesinden birisi de " وقرآنا فرقناه لتقرأه على الناس على مكث " ⁸⁸

⁸⁰ Muhammed bin Yûsuf bin Ali bin Hayyân el-Grnâtî el-Ceyyânî el-Endülüsî'nin tefsirinin özetidir.

⁸¹ Ebü'l-Kâsım el-Hasen b. Muhammed b. Habîb en-Nisâbü'rî'nin (ö. 406/1016), *Tefsîrül'-Kur'âni'l-Kerîm* adlı eseri.

⁸² Ebü's-Senâ Şihâbü'ddin Mahmûd b. Abdillâh b. Mahmûd el-Hüseynî el-Âlûsî'nin, *Rûhu'l-Meânî* adlı tefsiri.

⁸³ *Sahih-i Buhârî*, *Sahih-i Müslim*, *Sünen-i Nesâî*, *Sünen-i Tirmizî*, *Sünen-i Ebi Dâvûd* ve *Sünen-i İbn Mâce*'den oluşan altı hadis-i şerif eseri. İLAM "hadis kütüb-i sitte"

⁸⁴ İLAM "eylediğim"

⁸⁵ A ve İLAM "Her halde doğrusunu söylemeye özendim"

⁸⁶ A EK "sözü"

⁸⁷ A ve İLAM "işlenirse"

⁸⁸ "İnsanlara sindire sindire okuyasın diye biz Kur'ân'ın kısımlara ayırdık" İsrâ Sûresi, 17/106.

"mantuklarınca"⁹¹ tertil ve "و رتل القرآن ترتيلا"⁸⁹ "تتلو عليهم الذى أوحينا إليك" tilâvet ile kıraat olunmak olduğu cihetle buna Kur'an tesmiye buyurulmuştur. Sûre-i Bakara'da "قل من كان عدوا لجبريل فإنه نزله على قلبك بإذن الله مصدقا لما" "قل نزله روح القدس من ربك" Sûretü'n-Nahl'de⁹² "بين يديه و هدى و بشرى للمؤمنين" buyurulduğu üzere⁹⁴ "بالحق"⁹³ "Şuarâ'da -Sûretü'ş" Rûh-i Emîn, Rûhu'l-Kudüs dahi denilen Cebrâil vâsıtasıyla hak olarak nâzil oldu. İndirilmesi de bi-hakkın inmesi de bi-hakkın oldu. "و بالحق أنزلناه و بالحق" "قرآنا عربيا غير" "Hem hiç i'vicâcsız Arabî Kur'an olarak nâzil oldu."⁹⁶ "نزل" "Kur'an olmak üzere nâzil olmayana Kur'an denilmedi. **Onun için Peygamberin tefsirlerine, hadislerine Kur'an denilmediği gibi "** **"Ben kalbi kırılanların yanındaım" gibi hadis-i kudsi de Kur'an denilmedi.** Çünkü Kur'an⁹⁸ olmak üzere vahyolunmuyordu. Lakin kâfirler Kur'an'ın Allah tarafından nâzil olduğuna inanmak istemediklerinden bunu Muhammed (s.a.v.)in kendi söylediği, kendinden uydurup Allah'a isnad ettiği bir kitap veya bir şiir veya bir kâhin sözü dediler. Hâlâ da öyle derler. Onun için Kur'an'da bunları red eden birçok âyetler nâzil olmuştur. Ezcümle "فمن أظلم ممن افترى على الله كذبا أو قال" "أم يقولون افترىه قل ان افتريته فلا تملكون لى من الله ثنا"⁹⁹ "أوحى إلي و لم يوح إليه شئ" "و لو تقول علينا بعض الاقاويل . لاخذنا منه باليمين . ثم لقطعنا منه الوتين . فما لكم من احد عنه

⁸⁹ "Sana vahyettiğimizi onlara okuyasın diye..." Ra'd Sûresi, 13/30.

⁹⁰ "Kur'an'ı ağır ağır, tane tane oku" Müzzemmil Sûresi, 73/4.

⁹¹ A EK "ağır ağır"

⁹² "De ki: Kim Cebrâil'in düşmanı ise, bilsin ki geçmiş kitapları tasdik eden, müminler için bir müjde ve hidayet olan Kur'an'ı Allah'ın izniyle senin kalbine o indirmişti." Bakara Sûresi, 2/97.

⁹³ "Rûhu'l-Kudüs (Cebrâil) Rabbinin katından hak olarak indirdi" Nahl Sûresi, 16/102

⁹⁴ "Bu Kur'an'ı (açık bir Arapça lisanıyla) senin kalbine Rûhu'l-emîn olan Cebrâil indirmişti." Şuarâ Sûresi, 26/193.

⁹⁵ A "Peygamberiye"

⁹⁶ "Biz, Kur'an'ı "Hak" olarak indirdik, bütün hakikatleri içinde toplayarak indirdik." İsrâ Sûresi, 17/105.

⁹⁷ "Hem hiç eğri tarafı ve eksiği bulunmayan Arapça bir Kur'an indirdik." Zümer Sûresi, 39/28.

⁹⁸ İLAM EK "nazmı"

⁹⁹ "Allah'a yalan uyduran veya kendisine hiçbir şey vahyolunmadığı halde: "Bana vahyolundu" diyenden daha zâlim kim olabilir?" En'am Sûresi, 6/93.

¹⁰⁰ "Yoksa: onu Muhammed kendi uydurdu mu diyorlar? Ey Muhammed! Sen onlara şöyle de: Şayet onu ben uydurmuşsam, Allah'tan gelecek cezaya karşı beni savunamazsınız." Ahkâf Sûresi, 46/8.

" و ما علمناه الشعر و ما ينبغي له " ¹⁰² Yine bundan dolayı Kur'ân'ın bir ismi de "Tenzîl" dir. Çünkü ceste ceste ¹⁰³ " تنزيل من رب العالمين " indirilmiştir.

el-Kitâb: Kur'an'ın bir ismi de "el-Kitab" dır. Kitab'ın¹⁰⁴ tarifi için "الم ذلك الكتاب لا ريب فيه" ¹⁰⁵ (tefsirine) bak.

el-Furkân: Furkân da esâsen ayırmak mânâsına masdardır. Kur'ân'ın Hak ile bâtlı, helal ile haramı ayırması itibariyle bir ismi de el-Furkân olmuştur. " و أنزل الفرقان " ¹⁰⁶

el-Hüdâ: Esâsen hidâyet etmek mânâsına masdardır. Hidâyet olmak manasına da gelir. Sonra hidayet eden rehber ve hidâyet olunan doğru yol mânâsına da itlâk olunur. Kur'ân'da " هدى للمتقين " ¹⁰⁷ " هدى للناس " ¹⁰⁸ olduğu için bir de "el-Hüdâ" tesmiye edilmiştir. Nitekim kalpleri, fikirleri tenevvür etmesi itibariyle bir ismi de "en-Nûr" dur. " و التبوعوا النور الذى أنزل معه " ¹¹⁰

ez-Zikr: Zikr dahi esâsen masdar olup, anmak, anış ve anılan şey mânâlarını dahi ifâde eder.¹¹¹ Râgıb'ın (ö. V./IX. Yüzyılın ilk çeyreği) Müfredât'ın da¹¹² ve Kâmus¹¹³ sâhibinin Basâir'in de¹¹⁴ beyan ettikleri üzere "Zikr" maddesiyle bazen şol heyet-i nefsiye murad olur ki insan kesb eylediği marifeti hıfz eylemesi onunla mümkün olur. Bu surette hıfz ile mürâdif olur. Lakin hıfz kalpde ihrâzı ve zikri istihzârı itibariyledir.¹¹⁵ Bazen de bir şeyin kalbe yahut kâvil ve lisana hazır olmasına

¹⁰¹ "Eğer Muhammed kendinden bazı sözler uydurup da, bizim söylediğimizi iddia etseydi, elbette onu kuvvetle yakalar, sonra da can damarını keserdik. Hiç biriniz de buna manî olamazdı." Hâkka Süresi, 69/44-47.

¹⁰² "Biz Muhammed'e şiiir öğretmedik. Bu, ona yakışmaz da." Yasin Süresi, 36/69.

¹⁰³ "O, âlemlerin Rabbi olan Allah tarafından indirilmiştir." Vâkıa Süresi, 56/80.

¹⁰⁴ İLAM "Kitab'ın" kelimesi yok.

¹⁰⁵ "Elif Lâm Mîm. Bu kendisinde hiç şüphe olmayan bir kitaptır." Bakara Süresi, 2/1-2.

¹⁰⁶ "Hak ile bâtlı ayıran Kur'ân'ı indirdi." Âl-i İmran Süresi, 3/4.

¹⁰⁷ "Allah'tan korkanlara doğru yolu gösteren bir kitaptır." Bakara Süresi, 2/2.

¹⁰⁸ "İnsanlara doğru yolu gösteren" Bakara, 2/185.

¹⁰⁹ "Müminler için bir hidayet ve müjde kaynağıdır." Bakara Süresi, 2/97. İLAM " هدى للمؤمنين "

¹¹⁰ "Ve kendisine indirilen nura tâbi olanlar, işte onlar, kurtuluşa erenlerdir." A'râf Süresi, 7/157.

¹¹¹ A, B ve İLAM EK" Anmak da ya kalp veya lisan ile olur."

¹¹² Ebü'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal er-Râgıb el-İsfahânî'nin, Müfredâtü'l-İlfâzi'l-Kur'ân adlı eseri

¹¹³ Ebu Tahir Muhammed bin Yakub Firuzabâdî'nin (ö. 1414), Kâmûsu'l-Muhit diğer adıyla Kâmûs-i Okyanus adlı eseri

¹¹⁴ Ebu Tahir Muhammed bin Yakub Firuzabâdî'nin, Besâiru zevî't-Temyiz fî Letâifi'l-Kitâbi'l-'Aziz adlı tefsiri.

¹¹⁵ Bundan dolayı kuvve-i hâfıza ile kuvve-i zâkireyi ayıranlar olmuştur. (Müellif)

ıtlak olunur. Bu cihetle denir ki zikir ikidir: Biri "kalben zikir" bir de "lisânen zikir" dir.¹¹⁶ Ki her biri ikidir: Unuttuktan sonra zikir etmek hiç unutmayıp devam üzere zikretmek. Sonra zikir, nam ve şöret, medih ve senâ, şeref ve şân mânâlarına gelir. **Kelime**, namaza ve duâya ıtlak edilir. Bir de zikir, din ve şeriatı tafsil ve ahkâm-ı nâsı vaz' eden semâvî kitaplara denir. "و لقد كتبنا فى الزبور من بعد ¹¹⁷ "هذا ذكر من معى و ذكر من قبلى" "و لقد كتبنا فى الزبور من بعد ¹¹⁷ "هذا ذكر من معى و ذكر من قبلى" ¹¹⁸ "ألقى الذكر عليه من بيننا" gibi. Bunda öbür mânâların her birinden bir vecih vardır. İşte bu mânâ ile Kur'an'ın bir ismi de "ez-Zikir" dir. ¹²⁰ "الذكر الحكيم" "إنا نحن نزلنا الذكر و إنا له لحافظون"¹²⁰

Rûh: "و كذلك أوحينا إليك روحا من أمرنا" ¹²² âyetinde var olduğu üzere Kur'an'a rûh da denilmiştir. Çünkü büyük bir hayât-ı ma'nevîyenin rûhudur.

Bütün bu isimler Kur'an'da mezkûrdur.

Mushaf:¹²³ Malum olduğu üzere Kur'an'ın sahifelerini câmi' olan şirâzeli mücelledin ismidir. İki yanındaki kaplarına "deffeteyn" denilir. **Sahife yazılı bulunan düz satır demektir. Cem'i sahâif ve suhuf gelir.** Kur'an'dan evvelki kitaplarda suhuf denilir ise de Mushaf ismi ve na'tı Kur'an'a mahsustur.¹²⁴

¹¹⁶ Bir de harf kalbi olan zikre mahsus olmak üzere zâlin dammeyle "zükr" denir ki Fransızların hem pensee hem penser dedikleri zikirdir ki "tezekkür" de bu mânâdadır. (Müellif)

¹¹⁷ "İşte benim ve ümmetimin zikri ve işte benden öncekilerin zikri" Enbiyâ Sûresi, 21/24.

¹¹⁸ "Yemin olsun ki biz, Tevrat'tan sonra Zebur'da da (Yeryüzüne mutlaka sâlih kulların vâris olur) hükümünü koymuştuk" Enbiyâ Sûresi, 21/105.

¹¹⁹ "Vahiy, aramızda ona mı indirilmiş?" Kamer Sûresi, 54/25.

¹²⁰ "Kur'an'ı biz indirdik biz. Onun koruyucusu da şüphesiz ki yine biziz." Hıcr Sûresi, 15/9. İLAM "الذكر الحكيم" yok.

¹²¹ "Hüküm ve hikmet dolu Kur'an'dır" Âl-i İmrân Sûresi, 3/58. A EK "hüküm isminin mânâsı da geçmişti"

¹²² "İşte böylece sana da emrimizden bir ruh (olan Kur'an'ı) vahyettik" Şûra Sûresi, 42/52.

¹²³ A ve B' de "Sûre" başlığı yer almakta. Sûre başlığından sonra âyet başlığı açıklanıyor. Sonra Mushaf başlığı geliyor. Takdim ve tehir yapılmış.

¹²⁴ A ve B EK "Mushaf kelimesinin mîm'inin de ötre, üstün ve esre ile üç şekilde okunması câizdir. Ötre ile "Mushaf" biraraya toplanıp bağlanmış sayfalar, üstün ile "Mashaf" sayfaların toplandığı yer, esre ile "Mishaf" sayfaları biraraya toplayan âlet mânâsına gelir."

Kur'ân nâzil olduğu zaman ayrı ayrı sahifelere yazılıyordu. İstinsah edilenlerde yine tek tek sahifelere yazıyorlardı.¹²⁵ **İlk evvel Hz.** Ebû Bekir Sıddîk (r.a.) hazretlerinin katında¹²⁶ bütün bu sahifelerin hepsi birlikte toplu olarak bir mücellide yazıldı ve ismine Mushaf denildi.¹²⁷ Sonra Hz. Osman (r.a.) bundan sekiz nüsha yazdırarak¹²⁸ vilâyetlere gönderdi. Bundan Hz. **Osman'ın** kendi yanında aldığı¹²⁹ nüshaya "İmâm" tesmiye olunur. Sûre-i Berâe'nin âhirinde anlatacağım âyete bak.¹³⁰

Sûre: Kur'ân'ın ekalli üç âyeti hâvî ve bir kitab-ı mahsus gibi ünvânı mahsusu hâiz aksâm-ı mahsûsasından her birine sûre denilir. Ki bunda başlıca iki vechi teşbih vardır. Çünkü sûre asıl lügatte iki mânâya gelir. Birisi yüksek rütbe, birisi de bir bölgeyi bir şehir ihâta eden bir sur demektir. Birinciye nazaran Kur'ân âlem-i semâya ve her sûre semânın yüksek rütbede bulunan manzumelerine teşbih edilmiş olur.¹³¹ İkincisine nazaran Kur'ân'ın yeryüzünde yüksek bir medeniyet tesisi edeceğine işâreten her sûresi büyük bir sûru bulunan müstahkem bir şehre¹³² teşbih edilmiştir. **Berâe'den mâ adâ her sûre bir besmele ile ayrılmıştır.**

Âyet: Asıl lügatte, açık alâmet demektir. Mahsûsâta da ma'kulâta da itlak edilir. Türkçe "bellik" Fârisi de "nişâne" denilen alâmet ve alem, zaten o zâhir şeye itlak edilir ki o kadar zâhir olmayan diğer bir şeyin mülâzımı olmakla bir müdrük o zâhiri idrâk edince bizzat idrâk etmediği diğer şeyi idrâk etmiş olur. Çünkü hükmünde müsâvidirler. Bir yol arayan kimse o yolun alâmetlerini biliyorsa onları gördüğü vakit yolu bulduğunu bilir. Şu halde alâmet zâten zâhir ve açık demek olunca âyet

¹²⁵ A ve B EK "Bu sayfaların hepsi bir arada ciltlenmiyor, (âyetlerin) nesh edilmesi düşünülebiliyordu. Yalnız صحفا مطهرة "Tertemiz sahifeler" (Beyyine, 98/2) صحفا مكرمة "Değerli ve şerefli sahifeleri" (Abese, 80/13) olarak tam bir saygı ile korunuyordu.

¹²⁶ İLAM "hilâfetinde"

¹²⁷ A ve B EK "Ondan sonra Ashâb-ı Kirâm, sayfalarını Mushaf haline koydular. Hz. Osman'ın halifeliliği döneminde çevre eyâletlerde bazı anlaşmazlıklar yüz gösterdiğinden dolayı Hz. Osman, Hz. Ebu Bekir zamanında ilk toplanan mushafı kıraat imamları olan Ashâb-ı Kirâm'ın hazır bulunması ile bir daha tatbik ederek ve inceleme yaparak sekiz nüsha daha yazdırıp yedi nüshayı esas olmak üzere Medine, Mekke, Yemen, Bahreyn, Şam (Suriye), Kûfe, Basra gibi merkez olan ayaletlere gönderdi."

¹²⁸ İLAM EK "birini kendi yanında alıkoyup diğerlerini"

¹²⁹ İLAM "alı koyduğu"

¹³⁰ İLAM "Sûre-i Berâe'nin âhirinde" لقد جائكم "âyetine bak.

¹³¹ A ve B EK"ki bunun zımında her âyette bir yıldız benzer"

¹³² A ve B EK "ve bunun zımında her âyet bir konağa teşbih edilmiş olur. Uzun surelere Aşr veya Rükû' tabir olunan hatâbeler de vardır ki bunlar, secavend de ع işaretleriyle gösterilir"

onun daha zâhiri demek olur. Meselâ dağ bir alâmet ise zirvesi bir âyet olur. Güneş gündüz âyeti, ay bir gece âyetidir. Câmi bir âyet¹³³ minâre onun âyetidir. ¹³⁴Yüksek binaya da âyet denilir " لكل ربيع آية تعبتون " ¹³⁵. Her şey alâmetiyle tanınır. Her hakikat âyetiyle bilinir. Bu suretle insanların ilimdeki mertebelerine göre ve kendisinde yapılan tefekkür ve teemmüle göre mütefâvit marifetlere sebep olan 'alâim ve delâilin hepsine de âyet denilir. Mesela: " و في كل شيء له آية تدل على أنه واحد " beytinde âyet bu mânâyadır. ¹³⁶ Yani âyet haddi zâtında zâhir bir alâmet ise de onun bir âyet ve alâmet olması bazı ¹³⁷ kimselere hafiy kalabilir. Mesela, her devletin bayrağı onun bir alâmet ve âyetidir. Fakat bir kimse o bayrağın hangi devlete ait olduğunu bilmezse onun bir alâmet olmasına hâlel gelmez. Âyetin mânâsında zâhir olmak mefhumu bulunduğu halde zuhurun merâtibine göre âyet bazen "beyyin" olmakla tavsif edilerek "آيات بينات" ¹³⁸ denilir¹³⁹ ki pek açık demek gibidir. Bunun da iki mânâsı vardır. Birisi kendisi ve delâleti nazardan¹⁴⁰ kaçmayacak kadar vâzih olmasıdır. Umi-miyetle mucizelere bu kabil âyetler denilir.¹⁴¹ İkincisi kendisi vâzih olmakla beraber delâletini yalnız aklen değil lisanen de ifâde etmesidir ki bu öbüründen daha açıktır. İşte peygamberlerin kendileri böyle birer âyet-i beyyine oldukları gibi Kur'an mucizesi de böyle âyâtün beyyinâtıdır. **i keriminde Meryem ile oğlunun -kavl** ¹⁴² "و جعلنا ابن مريم و أمه آية" **ikisinde bir âyet olması da bu kabildendir.** Kur'an'da âyet kelimesi yerine göre bütün bu mânâların her birinde kullanılmıştır.¹⁴³ **Bunun** bir

¹³³ Müellif "alâmet" yerine yanlışlıkla "âyet" yazmış olabilir.

¹³⁴ A ve B EK "Zuhûrundan dolayı"

¹³⁵ "Siz her tepeye bir bina kurup onunla eğlenir misiniz?" Şuarâ Süresi, 26/128. A ve B EK "Dilimizde de "Kocaman bir alâmet yapmış" deymi bunu andırır.

¹³⁶ A ve B EK "ان في ذلك آيات لقوم يعقلون" "Her şeyde Onun (Allah'ın) bir olduğuna delâlet eden bir alâmet vardır" gibi Kur'an'ı Kerim'de birçok yerde hep bu mânâyadır"

¹³⁷ A ve B EK "kabiliyyet veya tefekkür ve teemmülü eksik"

¹³⁸ "Apaçık âyetler" Nûr Süresi, 24/1.

¹³⁹ A ve B EK "ve beyyin zıya gibi kendisi açık diğerini de mübeyyin mânâlarını ifade ettiğine göre bunun iki veçhi vardır"

¹⁴⁰ İLAM EK "hiç"

¹⁴¹ A ve B EK "و لقد آتينا موسى تسع آيات بينات "Şüphesiz ki biz, Mûsâ'ya apaçık dokuz mucize vermiştik..." (İsrâ, 17/101)

¹⁴² "Meryemoğlu'nu (İsâ'yı) da, annesini de bir mucize kıldık" Müminun Süresi, 23/50.

¹⁴³ A ve B EK "Ve bunların hepsi lügatte apaçık alâmet mânâsının mertebeleridir. Bununla beraber Kur'an'ın harflerinden bir fâsıla ile ayrılmış olan bölümlerinden her birine bir âyet denilir ki bunlar, Kur'an'ın nazmında birer bütün teşkil ederler. Yani her biri birer Kur'an olan âyetlerdir. Kur'an'ın âyetleridir. Ve işte âyet kelimesinin İslm kültüründe en özel mânâsı budur. Dilimizde de en fazla biline mânâ budur. Âyetlerin çoğu bir veya birkaç cümleden oluşan başlıbaşına birer sözdürler. Bununla beraber içlerinde bir cümle

de Kur'ân'ın âyetleri denilen mânâ-yı şer'i vardır. Şöyle ki: Kur'ân'ın harflerinden bir fâsıla ile ayrılmış olan her zerre ki bir âyet denilir. Âyetlerin ayrılması ve tertibi tevkîfidir, yani rivâyete mevkuftur. Şiirin bir mısraı veya seciin bir fıkrası gibi yalnız dirâyet ile tayin olunamaz. İçle-
rinde "مدهامتان" ¹⁴⁴ gibi kelimeden "ثم نظر" ¹⁴⁵ gibi iki kelimeden ibaret olanları bulunduğu gibi yarım sahifeye kadar olanları vardır. Hatta âyet-i müdâyene tam bir sahifedir. "احم عسى" ¹⁴⁶ iki âyettir.

Daha sonra Kur'ân'dan bir hüküm ifâde eden her cümleye de bir âyet denildiği vardır. Ki bu bazen bir âyet bazen bir sûre bazen de bir sûrenin bir bölümü olabilir.¹⁴⁷ **Mesela hadd-i kazif âyeti denildiği zaman bir âyetten ibâret değildir.** Sebeb-i nüzulün beyânı sırasında bu âyet şu sebebe nâzil oldu denildiği zaman bu âyet ekseriya bu mânâya olarak birkaç âyete şâmil olur.

Tefsir ve Te'vîl: Tefsir asıl lügatta "fesrun" maddesinden tef'ildir. Kâmus'ta: *الفسر الانابة و كشف المغطى كالالتفسير* yani "fesri ibâne etmek ve örtülü-yü açmaktır, **tefsir gibi** diyor. Bunun zâhiri ma'kulden ziyâde mahsus me'ânîden ziyâde ecsâma ait görünüyor. **Bir cismi kaldırarak altındaki diğer bir cismi açığa çıkarmak veya bir cismi teşrih etmek yahut tahlil ederek içindeki cismi keşfetmek. Bir elmanın kabuğunu soyarak veya dilerek içini göstermek yahut ondan hamz-ı tuffâhı çıkarmak, bir lafzın medlülünü beyan etmek diye kezâlik medlülün zımındaki diğer medlülü anlatmaktan ziyade bir fesr oluyor.** Lakin Râgıb'ın Müfredât'ında fesr *اظهار معنى معقول* makul bir mânâyı izhâr eylemek diye ifâde edilmiş ve bunda ma'kul mahsusun mukâbili, mânâ

meydana getirmeyen tek veya birleşik seçkin birer sıfat gibi (başka bir cümleye) bağlı bulunanlar da vardır. Mesela Fâtiha'da *الرحمن الرحيم* (Fâtiha, 1/3) bir âyettir; fakat bir cümle değil, iki yüce sıfattır. Rahmân sûresinde *مدهامتان* "Onlar koyu yeşil cennetlerdir" (Rahmân, 55/64) bir kelimedir. Böyle iken bunlar bir söz neşesiyle yalnız başına okunabilirler, üzerinde durulabilir. Müddesir Sûresi'nde *ثم نظر* "Sonra baktı" (Müddesir, 74/21) iki kelime bir cümledir. *ثم عيس و بسر* "Sonra yüzünü ekşitip kaşlarını çattı" (Müddesir, 74/22) dört kelime iki cümledir. Bu şekilde âyetlerin, kısası, ortası, uzunlu ve her birinin çeşitli dereceleri vardır. Âyetü'l-Kürsi ve abdest âyeti gibi yarım sayfa kadar ve daha kısa ve daha uzun olanları bulunur. Hatta borç alıp verme âyeti, tam bir sayfadır. Fâsıla harfleri de dâima düzenli değil, bazen de hissedilmeyen farklarla bir çeşitlilik arzederler.

¹⁴⁴ "Onlar koyu yeşil cennetlerdir" Rahmân Sûresi, 55/64.

¹⁴⁵ "Sonra baktı" Müddesir Sûresi, 74/21.

¹⁴⁶ "Hâ Mîm Ayn Sîn Kâf" Şûrâ Sûresi, 42/1-2.

¹⁴⁷ A ve B EK "Mesela kadınların örtünmeleri hakkında âyet vardır denilir. Bu mânâyâ göre âyet; bazen bir âyet, bir âyette bir cümle, bir cümle de bir kayıt olabileceği gibi bazen de bir âyet; bir kıssa (hikâye), bir sûre bile olabilir.

cevher mukâbili olduğuna göre kavil ve fiile şâmil olursa da izhâr olunan şeyin mânâ olması şarttır. Bu surette bir lafızdan veya o şeyin altındaki mânâyı anlamak veya anlatmak fesr olacağı gibi bir cisimden bir mânâ çıkarmak Mesela idrara bakıp bir hastalığı keşfetmek bir fesr olabilirse de bir cismin örtüsünü açarak veya teşrih ve tahlilini yaparak diğer bir cisim meydana koymaya fesr denemeyecektir. Ve hatta fesr, hisse izhâr etmekten ziyâde akla izhâr eylemek olacaktır. Filvâki' "sifr keşf-i zâhir, fesr keşf-i bâtıdır" denilmiş olduğu da Külliyyât-ı Ebu'l-Bekâ da¹⁴⁸ mestûrdur. ¹⁴⁹Fesr bir keşf ü izhardır. Ve işte tefsir bundan me'hûzdur. Ziyâde bâb ziyâde mânâyâ ve tef'îl teksire delâlet ettiği için Râgıb'ın dediği tefsir, fesrin mübâlagası, kuvvetlisidir ki iyice keşf ü izhâr etmek, îzâh eylemek demek olur. Ebu'l-Bekâ'nın Külliyyât'ında tefsiri tefsir ederken bu kuvveti şöyle ifade ediyor: "İstibâne keşf, ve bir şeyden aslının lafızından daha kolay bir lafız ile tabir eylemektir" ile âhirihi.

İlm-i usûl-i fıkihta tefsir, hafâsı bulunanı îzâh diye tarif olunur ki beyânın aksamındandır. Beyan da maksudu îzâh diye tarif olunur. Ve evvelâ ikiye taksim olunur. İbtidâen beyân diğerine de binâen beyân denilir. Bir mânâ ilk evvel söylendiği zaman ibtidâen beyandır. Bir nevi ifâde sebk ettiğinden son yapılan beyânda beyân-ı binâî tabir olunur. Bu da beyân-ı takrir beyân-ı tefsir, beyân-ı tağyir, beyân-ı tebdil, beyân-ı zarûri olmak üzere beş kısımdır. Ve işte beyân-ı tefsir bu beş kısımdan ikincisidir ve diye tarif edilir. Nazımda hafânın ¹⁵⁰"إيضاح ما فيه خفاء" aksamı dördttür; Hafî, müşkil, mücmel, müteşâbih. İşte tefsir bu dörtten hafî, müşkil, mücmel kısımlarına lâhık olur. Mânâ-yı murâdî beyân ve tefsir edilmemiş olan mücmel, müteşâbih kalır. Hafî ve müşkil olanlar, taleb ve teemmül ve usule murâcaat suretiyle dahi tefsir olunabilirse de mücmelin tefsiri ancak sahibinden beyâna mütevakıf olur. Bunun içindir ki Kur'an'da hafî ve müşkil kabilinden olanlar ehl-i dirâyet ve ictihâd olan ulemâ taleb ve teemmül ve usûle mürâcaat suretiyle beyân ve îzâh edebilirler. Ve buna dahi tefsir ıtlak olunursa da mücmelin tefsiri ancak Allah ve Rasûlünün beyanıyla olabilir. Çünkü mücmel beyân-ı

¹⁴⁸ Ebû'l-Bekâ el-Kefevî'nin (ö. 1095/1684) *el-Külliyyât* adlı eseri.

¹⁴⁹ A, B ve İLAM EK "Hulâsâ"

¹⁵⁰ İçinde kapalılık bulunan sözü açıklamak.

mücmele aittir ve asıl tefsirde işte budur. Yani tevfiķîdir, rivâyete mütevakkıftır. Fıkhî ve hukûkî mânâsıyla tefsirin mümtaz mânâsı budur. Bundan dolayı diğerlerine tefsir demekten ziyâde te'vîl tabir olunur.

Te'vîl: de "evl" maddesinden tef'ildir. Râgıb *Müfredât*'ında bunu şöyle îzâh eder: Evl asla rucû' demektir. Rucû' olunan mevzıa müvel denir ki te'vilde bir şeyi ilmen veya fi'len kendisinden murâd olunan gayeye red ve ircâ' eylemektir. İlmîsî: "وما يعلم تأويله الا الله"¹⁵¹ âyetinde olduğu gibi. Fi'lîsi de i gibidir ilâ âhirihi. âyetindek "¹⁵²هل ينظرون الا تأويله"¹⁵²

Mesela sudan maksûd olan gâye hayât olduğuna göre suyu hayata ircâ etmek bir tevil ve hayat suyun bir meâli olur. Su lafzından mecâzen hayât mefhumunu murâd etmek bir te'vîl-i lafzî ve su denilen cisimden hayatın nasıl husûle geldiğini bilmek suya bir te'vîl-i ma'nevîyedir ki bu ikisi te'vîl-i ilmîdir. Suyu bi'l-fiil hayat yapmak ise bir te'vîl-i fi'lîdir. Te'vîl böyle ilmî ve fi'lî olduğu gibi tefsirde öyledir. Ekseriya tefsir ile te'vîl murâdif gibi kullanılır. Bununla beraber farklı olarak kullanıldıkları cihette çoktur. Mesela: Bâlâda¹⁵³ işaret ettiğimiz veçhile dirâyete tealluk eden te'vîl, rivâyete tealluk edene tefsir denilir. Bunu İmam Mâturîdî (ö. 238/853) hazretleri bir de şöyle ayırmıştır: "Tefsirde řu lafızdan murad şudur diye kestirmek ve bu lafızdan şunu murâd eyledi diye Allah'a karşı bir şehâdet vardır. Onun için kat'î bir delil bulunursa sahihtir. Yoksa re'yi ile tefsir olmuş olur ki bu da menhîdir. Te'vîle ise katiyyet ve Allah'a karşı şehâdet olmaksızın lafzın ihtimâlâtından birisini tercih eylemektir ilâ âhirihi." Bazen tefsir daha ziyâde elfâz ve müfredâtın îzâhı hakkında kullanıldığı halde te'vîl mânâ ve cümlelerin îzâhında kullanılır. řu lafzın tefsiri řu, řu mânânın te'vîli řu denilir. Gerek tefsir ve gerek te'vîl bazı kere lafzın kendisinden olan mânânın hilâfına bir mânâ ile olur. Bunun başlıca iki şartı vardır birisi bu mânânın ol emirde lafızdan muhtemel olmasıdır. Binâen aleyh lafzın hiç muhtemeli olmayan bir mânâ ile te'vîl bâtil olur. İkincisi zâhiren murad olmadığına bir karîne bulunmalıdır. Üçüncü bir şartta te'vîl olunan mânânın tayinine aklen veya naklen bir karîne veya delil bulunmalıdır ki o karîne müşkil tefsire makamındadır. Ve işte te'vîlin kuvveti bu

¹⁵¹ "Oysa bunların açıklamasını sadece Allah bilir" Âl-i İmrân Sûresi, 3/7.

¹⁵² "Onlar, kitabın vaat ettiği âkibetten başka bir şey mi beklerler?" A'râf Sûresi, 7/53.

¹⁵³ İLAM "demin"

“hamd” in tefsiri ve bütün Kur’ân Fâtiha’nın tefsiri olduğu gibi. Birçok âyetler de yekdiğerinin müşkilât ve mücmelâtını tefsir ve izâh eder. İkinci esası Rasûl-i Ekrem’in (s.a.v.) hadislerinde vârid olan tefsirlerdir. Üçüncü esası da ashâb ve tâbiinden tefsir siyâkında menkul olan beyânâtdır ki bunlarda bir taraftan şüphe-i hadîs bir taraftan şüphe-i te’vîl vardır. Dördüncü de bu üç esas teharri edildikten sonra ulûm-i Arabiye ve şer’iye ile ma’kûlât-ı ilmiye dâiresinde istihrâc edilebilen te’vîl kısmıdır. İyi Arabî bilenler için Kur’ân’ın muhkemâtı hiçbir tefsire olmayacak kadar vâzıhtır. Ancak bu muhkemâtında, birbirlerine nazaran takrir, tahsis, nesih gibi münasebetlerini gözetmek lâzım gelir. Ki bu da ilm-i tefsir ile usûl-i fıkıh işidir. Arabî bilmeyenler için ise Kur’ân’ın her kelimesini izâh etmek iktizâ ettiği cihetle Türkçe bir tefsirde bütün bunları taahhüt etmek kâbil olmadığından yalnız bazı numûnelerini gösterebilmekten ileri gidemeyeceğimizi itirâf etmekte hakşinaslık olur. Kaldı ki bir Arabî tefsirin mesela "خير أو صفة" ¹⁵⁶ demekle ifâde ettiği iki mefhûmu anlatmak için ben satırlarla yazı yazmak mecburiyetinde kaldım. ¹⁵⁷

Nihâyet şunu da kaydedelim: Ebû Hayyân *Bahr-i Muhît*’inde der ki: “Kur’ân’ın fezâili hakkında âsâra gelince Ebi Ubeyd Kâsım bin Sellâm (ö. 224/839) ve daha diğeri birçok zevât bu hususta müstakil tasnifler yapmışlardır. Ezcümle şunlar rivâyet edilen hadislerdendir: Rasûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: ¹⁵⁸ “İleride muzlim gece kıtaları gibi fitneler olacak” Yâ Rasûlallah denildi: “Ondan necât ne?” Buyurdu ki: “Allah Teâlâ’nın kitabıdır. Onda sizden evvelkilerin nebei, sizden sonrakilerin haberi ve mâbeyninizin hükmü vardır. O hezl değil fasıldır. Onu tecebbüren terk edenin Allah belini kırar. Doğruluğu onun gayrısında arayanı Allah dalâlete düşürür. O Allah’ın habl-i metîni, nûr-i mübîni, zıkr-i hakîmi, sırât-ı müstakîmidir. Keyiflerin sapıtmasına, reylerin dağılmasına yegâne sebep odur. Ulemâ ona doymaz. Etkiyâ ondan usanmaz. Onun

¹⁵⁶ Haber veya sıfat

¹⁵⁷ A ve B EK “Meâl: Meâl kelimesi de aslında te’vîlin aslı olan “evl” mânâsına mimli masdardır. Bir şeyin varacağı gâye mânâsına yer ismi de olabilir ki, te’vilden meydana gelen ürün demektir. Bundan başka meâl bir şeyi eksiltmek mânâsına da gelir, onun için örfe göre bir sözün mânâsını her tarzda aynı şekilde değil de biraz noksanıyla kendisinden elde edilen mânâyâ göre söylemeye de meâl denilmiştir. Bizim meâl ıstîlâhını seçmemiz de bu eksiklikten dolayıdır”

¹⁵⁸ A ve B EK hadis-i şerifin Arapça metni var.

ilmini bilen ileri gider. Onunla amel eden me'cûr olur. Onunla hükmeden adâlet eder. Ona sıkı sarılan doğru yola hidâyeti bulur."¹⁵⁹

Bir de Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) buyurdu ki: "من أراد علم الاولين و الآخرين فليثور القرآن" "Evvvelkilerin ve sonrakilerin ilmini arayan Kur'an'ı deşsin"¹⁶⁰

Yine Rasûlullah (s.a.v.) buyrudular ki: "Bu Kur'an'ı tilâvet eyleyin. Çünkü Allah Teâlâ size her harfine on hasene ecir verecek. Ama şunu bilin ki ben size "لم" bir harftir diyemem ve lâkin elif bir harftir, lâm bir harftir, mîm bir harftir."¹⁶¹

Yine aleyhi's-salâtü ve's-selâmdan rivâyet olundu ki: Şöyle buyurdu: "Her kim Kur'an'ı kıraat ederde başka birine kendisine verilenden daha efdali verilmiş olduğu reyinde bulunursa Allah'ın büyüttüğünü küçük saymış olur"¹⁶²

Yine aleyhissalâtü ve's-selâmdan: "Allah indinde Kur'an'dan efdali hiçbir şefâatçi yoktur, ne peygamber ne de melek" buyurdu.¹⁶³

Yine aleyhi's-salâtü ve's-selâmdan: "Ümmetimin en şereflipleri hamele-i Kur'an'dır" buyurdu.¹⁶⁴

Yine aleyhi's-salâtü ve's-selâmdan buyurdu ki: "Yüz âyet okuyan "kânitîn" dendir. İki yüz âyet okuyan "Gafilîn"den değildir. Üç yüz âyet okuyana Kur'an muhâsama etmez."

Yine aleyhi's-salâtü ve's-selâmdan: " Evlerin en hakîri Allah'ın kitabından sıfır olan evdir" buyurdu.¹⁶⁵

Yine aleyhi's-salâtü ve's-selâmdan: "Kur'an'a çalışıpta zoruna gelene iki ecir vardır. Ku'rân'ı kolay okuyan ise "sefere-i kirâm-ı berere" ile beraberdir"¹⁶⁶

Bir gün Rasûlullah (s.a.v.) hazretlerine Ensâr'dan bir kısmı: "Yâ Rasûlallah, Ne buyurursun dün gece "Sabit bin Kays" ın hanesi parlıyordu. Etrafı yıldızlar gibi idi" dediler. "Belki Sûre-i Bakara okumuştur"

¹⁵⁹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I, 91; Dârimî, *Sünen*, K. Fedâilî'l-Kur'an, 1.

¹⁶⁰ Muttakî, *Kenzü'l-Ummâl*, No:1982.

¹⁶¹ Dârimî, *Sünen*, K. Fedâilî-l-Kur'an, 1.

¹⁶² Hindî, *Kenzü'l-Ummâl*, 1, No:2350.

¹⁶³ İmam Gazâlî, *İhyâ*, I, 281.

¹⁶⁴ Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, I, 129, No:370.

¹⁶⁵ Münzirî, *et-Tergîb ve't-Terhîl*, II, 359.

¹⁶⁶ Kurtubî, *el-Câmiu li Ahkâm'l-Kur'an*, I, 7.

buyurdu. Bunun üzerine Sabit bin Kays'a varılıp ne yaptığı soruldu. "Sûre-i Bakara okudum" dedi.¹⁶⁷

Filhakîka Buhârîde de Üseyd bin Hudayr (r.a.) Sûre-i Bakara okumasıyla sesine karanlıkta peyderpey melâike indirildiği tahrîc edilmiştir. Ve Ukbe bin Âmir (r.a.) demiştir ki:"Rasûlullah (s.a.v.) "Haccetü'l-Vedâ" da ahid verdi de buyurdu ki: "عليكم بالقرآن" "*Kur'ân'a iyi sarılın*".¹⁶⁸

Bir de Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) hazretlerine insanların Kur'ân'ı kıraat-ça veya sesçe en güzelinden sülâl edilmişti. Cevâben şöyle buyurdu: "تعالى" "الذى اذا سمعته رأيتَه يخشى الله" yani en güzeli odur ki dinlediğin zaman onu görürsün Allahu Teâlâ'ya haşyet besler" ilâ âhirihi.¹⁶⁹

Sonuç

Telif eserlerin, yapılan ilmî çalışmalar arasında her zaman ayrı bir yeri ve önemi olmuştur. Müellifin dirâyetine ve uzman olduğu alandaki diğer ilim erbâbı tarafından kabul edilirliliği derecesinde, kaleme aldığı eserin yeri ve önemi de artar. Eğer telif eser, TBMM tarafından alınan bir kararla yazılmış ve sahasında ilk Türkçe tefsir olma özelliğine sahip kaynak bir eser ise nâdir eserler arasında yerini alır. Nâdir eserlerin her türlü vasıflarıyla korunma altına alınması ve bir sonraki kuşaklara sağlam ve güvenilir bir şekilde aktarılması için devletler kanun ve nizamlar yapar, kütüphaneler ve müzeler açar ve bu yerlere çalışma yönergeleri koyarlar.

Nâdir olma vasıflarının hepsini taşıyan *Hak Dîni Kur'ân Dili* tefsirinin müsveddeleri müellifi tarafından Osmanlıca yazılmıştır. Tefsirin temize çekilmesi için görevlendirilen kardeşi Hattat Mahmud Bedreddin Yazır'da tefsiri üç nüsha olarak Osmanlıca temize çeker. Bu üç nüshadan bir nüshası Elmalılı'ya, bir nüshası Diyanet İşleri'ne bir nüshası ise Ak-

¹⁶⁷ İbn Kesir, *Tefsiru'l-Kur'âni'l-Azîm*, I, 33.

¹⁶⁸ Deylemî, *Firdevs*, III, 16, (4023-4024).

¹⁶⁹ A ve B EK "Bununla Kur'ân ve tefsir okumaktan maksadın ne olduğunu da anlamış oluyoruz. طه * ما انزلنا عليك القرآن لتشقى * إلا تنكرة لمن يخشى. "Tâhâ. Ey Muhammed! Biz sana Kur'ân'ı sıkıntıya düşesin diye göndermedik. Biz, onu ancak Allah'tan korkup O'na itaat edene bir öğüt olsun diye indirdik" (Tâhâ, 20/1-3)

Yüce Allah kalplerimizi daima Kurân nuru ile aydınlatsın. (Âmin)

İLÂM'ın EKİ "Bununla Kur'ân ve tefsir okumaktan maksat ne olduğunu da anlamış oluyoruz طه. ما انزلنا عليك القرآن لتشقى. إلا تنكرة لمن يخشى." "Hemen Cenâb-ı Allah kalplerimizi nûr-i Kur'ân ile tenvîr buyursun.

sekili'nin kendisine verilir. Tefsirin 1936 yılında yapılan baskısı Osmanlıca yazılan ve temize çekilen orijinalinden latinize edilerek dokuz cilt halinde basılır. Tefsirin 1936 baskısı için, kimin veya kimler tarafından Latinceye çevirildiği, Latinceye çevirilen nüshanın kimler tarafından aslıyla karşılaştırılıp kontrol edildiği ve Latinceye çevrilirken kaynak alınan orijinal nüshanın hangi nüsha olduğu ve şu an nerede bulunduğu ise birer muammadır. Diyanet İşleri Başkanlığı arşivlerinde tefsirin orijinal nüshasının bulunmamasının ne anlama geldiğini ise takdirlerinize bırakıyoruz.

Ayrıca tefsirin 1936 yılında baskıya hazırlık safhasında orijinal metninden bazı yerlerin çıkartılmasını, değiştirilerek tahrif edilmesini kim veya kimler istemiş ve bu işi kimler ve niçin yapmıştır. Bu tahrif edilmiş nüsha kaynak alınarak ve sadeleştirilerek çeşitli kişiler ve yayınevleri tarafından bu güne kadar seksen yıl boyunca tahrif edilmiş mukaddimesi ile defalarca basılmış olmasının vebâli kimlere aittir. Herhangi bir eseri baskıya hazırlayan ilim ve araştırma ehli kişiler orijinal nüshaya ulaşmadan ve edisyon-kritiğini yapmadan baskısına izin vermezlerken, bu kadar önemli bir eserin orijinalini neden araştırıp soruşturmamışlardır. Araştırmaları sonucu, orijinal nüshaya ulaşamamışlarsa bu konuya neden şimdiye kadar hiçbir yerde değinmemişlerdir.

Diyanet İşleri Başkanlığı'nın, İslâmî Araştırmalar Merkezi (İLAM) orijinal nüshasını asıl alarak 2016 yılında yaptığı tefsirin tıpatıp Osmanlıca baskısı, elimizdeki Elmalılı'nın yazdığı tefsirin *Mukaddime*'sine en yakın olanıdır. Elimizdeki orijinal nüshayla İLAM nüshasının arasındaki farklılıklarının kelime ve ekler düzeyinde kalması olumlu bir sonuç olmuştur. İLAM nüshasının şu ana kadar transkripsiyonunun yapılarak neden basılmadığı da ayrı bir soru olarak zihinlerde durmaktadır.

Mukaddime üzerinde yaptığımız çalışmalar sonucu "acaba tefsirde de çıkarılan ve değiştirilen yerler var mı?" sorusunun aklımıza takılması bizleri çok rahatsız ettiğinden, bu sorulara cevap bulabilmek için şimdilik Fâtiha sûresi tefsirinin edisyon-kritiğini yaptık. Fatiha Sûresi'nde hamdolsun basit çeviri ve baskı hataları dışında herhangi bir tağyîr ve tahrifata rastlamamamız bizi çok sevindirdi ve bize, tefsir üzerindeki tartışmaların merkezinde *Mukaddime*'nin olduğunu göstermekle birlik-

te, müellifin kaleme aldığı tefsir metninden çıkartma, tağyir ve tahrifâtın *Mukaddime* ile sınırlı kaldığı izlenimini verdi. Allah'ın izniyle, diğer sûreleri de sırasıyla edisyon-kritik ederek, müellifin tefsirini kaleme aldığı orijinal şekliyle baskısının yapılmasına ve Elmalılı merhumun ruhunun şâd edilmesine vesile olmak niyetindeyiz.

Kaynakça

- Aclûnî, İsmail b. Muhammed, *Keşfü'l-Hafâ*, Beyrut, 1405.
- Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, Mısır, 1313.
- Dârimî, Abdullah b. Abdirrahmân, *Sünen-i Dârimi*, y.y, t.y.
- Gazâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed, *İhyâu 'Ulûmi'd-Dîn*, Mısır, t.y.
- İbn Kesîr, *Tefsîru İbn Kesîr*, Mısır, 1371.
- Kurtubî, Ebu Abdillâh Muhammed b. Ahmed, *el-Câmiu'l-Ahkâmî'l-Kur'ân*, Kahire, t.y.
- Mahmud, Kaşgarlı, *Divânü Lügati't-Türk*, (Sadeleştiren: Mehran Bahari), TDK, Ankara, 2003.
- Muttakî, Ali, *Kenzu'l-Ummâl*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1989.
- Münzirî, Zekiyyüddîn Abdülazîm b. Abdülkavî, *et-Tergîb ve't-Terhîb*, Mısır, 1954.
- Yazır, Dersiamdan Elmalılı Muhammed Hamdi, *Hak Dîni Kur'ân Dili*, Diyanet İşleri Reislîği Neşriyatı, Matbaa-i Ebüzzîya, İstanbul, 1936.
- Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi, *Hak Dîni Kur'ân Dili* tefsirinin Elmalılı tarafından yazılmış orijinal müsveddeleri (Necmi Atik özel arşivi)
- Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi, *Hak Dîni Kur'ân Dili* (İLAM Tıpkı Basım), Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2016.
- Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi, *Hak Dîni Kur'ân Dili*, (Sadeleştirenler: Prof Dr. İsmail Karaçam, Yrd. Doç. Dr. Emin Işık, Yrd. Doç. Dr. Nusrettin Boaleli, Abdullah Yücel), Azim Dağıtım, İstanbul, 2011.

Ekler:

